

BESZÁMOLÓ

Részletes beszámolónk elején pontokba foglalva közöljük legfőbb elért eredményeinket:

1. A szövege összegyűjtése és kritikai vizsgálata alapján tisztáztuk Katona József korai drámáinak textológiai szituációját: a korai drámákat egy autográf kézirat kivételével egymástól többé-kevésbé eltérő másolatok formájában rögzítették. Ennek alapján kidolgoztuk – a szövegfilológia új elmélete, valamint a hazai és külföldi kritikai kiadások gyakorlata alapján – a korpusznak megfelelő szövegfelfogást. Ennek lényege: nyitott, dinamikus elvet követtünk, keletkezően lévő szövegeket szemlélve.
2. A számba vett 10 drámát a korábban véltnél lényegesen több, összesen 18 kézirat hordozza. (Nem számítván az elveszettnek ítélt fordítások töredékeit.) Valamennyinek betűhív sajtó alá rendezése megtörtént a textológiai jegyzetekkel és kommentárokkal együtt. Tehát szakítottunk az egy dráma = egy szöveg korábbi elvével, ami a drámák egy részét a kész szöveg helyett a keletkezően lévő szöveg státusába helyezte, ez fontos irodalomtörténeti és színháztörténeti tanulságokkal szolgál.
3. Az anyag halmozódása szétfeszíti a tervezett 3 kötet kereteit, ma már 5 kötetben kell gondolkodnunk. Ez nem változtat azon a tényen, hogy a tervezett 3 kötet kritikai kiadásának előkészítése és sajtó alá rendezés megtörtént.
4. Egy kötet esetében, amely a legértékesebb drámát, illetve annak 3 szövegét foglalja magában – vállalásunk túlteljesítéseként – a kiadáshoz vezető teljes utat bejártuk. A *Jeruzsálem pusztulása* című dráma kritikai kiadása a teljes szövegkritikai apparátussal megjelentetésre kész. Ezt a munkát a témavezető végezte el.
5. Feltártuk az elveszettnek ítélt fordítások – drámafelfogásunk alapján meghatározott – szövegtöredékeit. Ez a fordítások kötetének új koncepcióját vonja maga után.
6. A filológiai munka érdekében kutatást végeztünk Marosvásárhelyen, Kolozsvárott, Kassán, Pozsonyban, Budapesten (az OSZK Színháztörténeti Tárában), Bécsben, Berlinben és Prágában.
7. A témavezető kidolgozta egy korszerű Katona József kritikai kiadás elvrendszerét, és elkészítette a Katona-kéziratok ma teljesnek tekinthető jegyzését, azok filológiai leírásával. Ez a korai drámák sorozata első kötetének bevezetője lesz. Mindez a Katona-filológia fontos új fejleménye, ami a *Bánk bán* szempontjából is tanulságokkal szolgál.

KATONA JÓZSEF KORAI (BÁNK BÁN ELŐTTI) DRÁMÁINAK KRITIKAI KIADÁSÁRÓL

1. Kiadástörténeti előzmények

Az a munka, amelynek befejező fázisához érkeztünk – bármilyen meglepőnek is hangzik ez a kijelentés – száznyolcvan évvel ezelőtt kezdődött. 1834-ben adta át ugyanis idősebb Katona József négy éve halott fia három drámája, a *Monostori Veron'ka*, a *Ziska*, a *Calice*, a' *Táboríták Vezére* című kettős dráma, valamint a *Jerú'sálem Pusztulása* másolatának kéziratát a Trattner-Károlyi kiadónak, az pedig továbbküldte Döbrentei Gábornak, aki akkor (1833 októberétől 1835. május 1-ig) a Pest megye által pártfogolt játékszín igazgatója volt. A jelek szerint a kiadó nem vállalkozott a drámák publikálására, és erre nézve Döbrenteitől sem kaphatott pártoló véleményt. Id. Katona küldeménye valószínűleg fia félbehagyott történeti művének, a *Szabados Kecskemét alsó Magyar Ország első mező várossa' történetei* című munkának kéziratával együtt érkezett, ez 1834-ben meg is jelent a kiadónál. (KATONA 2005. 162.) Először tehát az apa tett – eredménytelen kísérletet – a korai drámák kiadására.

Az első, szélesebb horizonton, nagyobb eséllyel megfogalmazódó kiadási terv Erdélyi Jánostól származik. Erdélyi *Dramaturgiai jegyzetek* című, az 1830-as évek végére lokalizálható, kéziratot formában hagyományozódó munkájában elismeréssel szólt Katonáról. „Hazai színiköltők közül a dráma komoly nemében Szigligeti és Vörösmarty nyújtanak élményt a publikumnak, de egyik sincs ott, hol ez előtt húsz évvel, Katona József, Bánk bán szerzője, kivévén a nyelvet, Vörösmartyét, Szigligetié gyenge, alig drámai.” (ERDÉLYI 1981. 562.) (Később *Egy századnegyed a magyar szépirodalomból* című tanulmányában arról ír, hogy Katona az irodalmi életből való kivonulása és drámai ereje, „nyersesége” miatt „nem számíttatott a nemzet költői sorába” a túlságba vitt klasszikai ízlés időszakában. (ERDÉLYI 1986. 391.) *Emlék Katona Józsefre* című írásában, amely 1840. április 25-én jelent meg a Társalkodóban (34. sz. 136.), felhívást tett közzé a halott szerzővel kapcsolatos információk, dokumentumok gyűjtésére, közzé tételére. „A méltánylás sírjában érte, s a halott tisztelőji jó néven fognák venni, ha, kik vele közel személyes vagy hivatalos viszonyban állottak, míg idejét nem múlja, életéről, haláláról s munkáiról stb. hírlapi úton hiteles adatokat közlenének, egy magyar litararia historiához is forrásul szolgálhatókat. E részben Kecskemétről várhatni legtöbbet, hol a boldogult városi tisztséget viselt [...]” Ugyancsak a Társalkodóban közölte 1840. július 29-én (61. sz. 244.) *Litarturai ovásul* című jegyzetét, amelyben közölte, hogy „Katona József munkáinak kiadási joga fel van élesztve, s élő atyjának engedelményével reám bízva”. (ERDÉLYI 2003. 312.) A felhívásra valóban Kecskemétről érkezett válasz: Csányi János városi tanácsnok, Katona hivatali előljárója *Katona József* című írásában (Társalkodó, 1840. május 27. 43. sz. 170-171.) életrajzi adatokat közöl a drámaíróról, majd – s ez számunkra különösen fontos – korai drámáiról ad felsorolást a pesti játékszíni könyvtár adataira hivatkozva. Ebben a sorrendben és címmegjelöléssel: „Aubigny Clementia”, „Montbelli grófok”, „Rózsa, vagy a' tapasztalatlan légy a' pókok között”, „Monostori Veronka, vagy harcz a' két ellenkező igaz ügyért”, „Jerusalem pusztulása”, „Ziska, a' Calice a' táboríták' vezére”, „A' borzasztó torony, vagy is a' gonosz talált gyermek”, „Lucza széke”. Csányi szerint „bizonyosnak lenni állítják azt is”, hogy a „Hédervári Czeczilia” szintén Katona műve. Csányi néhány, mára elveszett fordítás címét is megemlíti. Végül reményét fejezi ki Katona műveinek kiadásával kapcsolatosan. (K.Eml. 19-22.) Ami a kiadási jogokkal összefüggésben Erdélyi tervét illeti, erre nézve T. Erdélyi Ilona végzett alapvető kutatásokat. E szerint Csányi 1840. június 5-i dátummal levelet írt Erdélyinek, s ebben örömmel nyugtázza

Erdélyi kiadási tervét, majd június 30-án újabb levélben reflektál a tervre. Csányi szövegeiből kikövetkeztethető, hogy Erdélyi május 25-én írt levelében tájékoztatta Csányit ezzel kapcsolatosan, majd egy Csányi által június 20-án vett levélben szintén. (T. ERDÉLYI 1991.) Az id. Katona által 1840. június 2-án keltezett, s az Erdélyi Tárból található meghatalmazás kézirata igazolja Erdélyi kiadási tervének fontosságát. (T. ERDÉLYI 1991. 65.) Annak ellenére állítható a dolog jelentősége, hogy a terv nem realizálódott. A kérdéssel kapcsolatos elemzését T. Erdélyi Ilona így összegzi: „Erdélyi tehát elsőként ismerte fel Katona tehetségét, és elsőként vállalkozott műveinek összegyűjtésére és kiadására. Ha kiadási terve sikerül, Katona jóval hamarabb elfoglalhatta volna irodalmi köztudatunkban az őt megillető helyet, és ez jó irányban befolyásolhatta volna a hazai drámairodalom fejlődését. A kudarc okát illetően csak találgatásra vagyunk utalva: lehetséges, hogy Döbrentei Gábor vagy Toldy Ferenc ellenállásán vagy talán csak ez utóbbi támogatásának elmaradásán bukott meg a terv.” (T. ERDÉLYI 1991. 62.)

Katona életművének első kiadására a szerző halála után fél évszázaddal került sor Abafi Lajos kiadói, sajtó alá rendezői munkájának eredményeként, a Nemzeti Könyvtár 15., 16. és 19. köteteként: *Katona József összes művei*. I-III. Bp., Aigner Lajos, 1880–1881. A háromkötetes kiadvány a *Bánk bán*-on kívül a költeményeket és az akkor ismert korai drámákat tartalmazza. Ez utóbbiak elrendezése a következő (a továbbiakban a címeket rövidítve és az adott kiadás írásmódját követve tüntetjük fel): *Jeruzsálem pusztulása*, *Luca széke* (1. kötet), *Ziska* (kettős dráma), *Monostori Veronka*, *István* (2. kötet), *A borzasztó torony*, *Aubigny Clementia*, *A Mombelli grófok*. Hiányzik *A rózsza*, amelyet csak 1886-ban publikált Miletz, valamint a *Bánk bán* első kidolgozása, ezt majd Császár Elemér teszi közzé 1913-ban. A harmadik kötethez csatolt *Katona József* című előszóban Abafi beszámol a korai drámák irodalomtörténeti értékével kapcsolatos „sejtelemszerű” meggyőződéséről, amelyet szerinte igazolt a szövegek tanulmányozása. „Kezdtük olvasni, belemélyedtünk és meg voltunk lepelve a hathatós nyelvtől, a drámai erőtől, mely nehányában nyilatkozik, melyeket ezeknél fogva – egy percre sem habozunk kimondani – irodalmi becsűeknek tartunk, és méltóknak arra, hogy az olvasó közönség ismerje, sőt hogy – némi változásokkal színre is vitessenek, a mint – kevés kivétellel – a szerző életében alakot nyertek a színház ingó deszkáin.” Különösen a *Ziska* és a *Jeruzsálem pusztulása* kap a kiadótól pozitív értékelést: „Mindkettőben nagy szenvedélyek egymásrahatása valódi drámai erővel nyilatkozik olykor megkapó hathatós drámai nyelvben.” (KATONA 1880–1881. III. VII., XII.). (Itt jegyezzük meg, hogy ha általános értelemben említjük a drámákat a bevezetőben, s nem valamely kéziratban rögzített változatokra utalunk, a Solt-féle kiadás címeit alkalmazzuk.) Abafi elvitathatatlan érdeme, hogy edíciója révén a korai drámák beléptek az irodalmi nyilvánosságba. (A színházi nyilvánosságban a *Ziska*, a *Jeruzsálem pusztulása* és *A Rózsza* kivételével nem voltak ismeretlenek.) A háromkötetes munka fő problémája a szövegközlés megbízhatatlansága. Erről Solt Andor a következőket írja: „Abafi munkája nemcsak a válogatás, hanem a szövegközlés szempontjából is felette gyarló teljesítmény: sorokat, sőt hosszabb részüket hagyott ki a drámákból, a nehezebben kibetűzhető szavakat félreolvasva, aminek következtében Katona mondanivalója helyenként az értelmetlenségig eltorzítva látott napvilágot.” (KATONA 1959. II. 677-678.) Orosz László a téves olvasatokról tüzetes mutatóvonalat közöl. (OROSZ 1961. 236.)

Abafi és a korai drámák későbbi kiadói az egy dráma = egy szöveg elvét alkalmazták, vagyis több másolatban történő hagyományozódás esetén a másolatok közül alapszövegként kiválasztották a leghitelesebbnek vélt szöveget, s azt azonosították a drámával. Nem kritikai kiadásokról lévén szó, ezt a megoldást el kell fogadnunk. Kérdés, hogy az alapszöveg kiválasztása mennyiben megalapozott. Ebből a szempontból kifogásolható, hogy Abafi a *Luca széke*-nek nem a legkorábbi, hanem az 1841-ből származó sugópéldányát választotta alapszövegül. Ezt a megoldást követte a *Luca széke* esetében negyedszázaddal később Bayer

József is a Remekírók Képes Könyvtára sorozatban publikált *Katona József válogatott munkái* (Bp., Lampel R. könyvkereskedése, Wodianer F. és Fiai Részvénytársaság, 1907.) című egykötetes kiadványban. A *Luca széke* (és természetesen a *Bánk bán*) mellett – válogatásról lévén szó – a *Jerú'sálem' pusztulása* (a cenzori példány) szerepel a kötetben, és fontos fejleményként felbukkan *A rózsza*, ily módon, mint a sajtó alá rendező írja előszavában, a kötet a szerző „fejlődési fokozatait” kívánta felmutatni. Császár Elemér kritikájában a *Ziská-t* hiányolja a válogatásból. (CSÁSZÁR 1908.) Bayer József fő érdeme, hogy a szövegek betűhív közlésére törekedett. A *Katona József* című bevezető tanulmányban Bayer kronológiai áttekintést ad Katona drámaírói munkásságáról (időrendi felsorolásába beillesztve az elveszett fordításokat is), majd ezt írja: „Bánk bán nem kezdetét, hanem *végét* jelenti Katonánk drámaírói munkásságának, a fejlődés egymásutánjának megismerése annál szükségesebbnek fog mutatkozni.” A *Jerú'sálem' pusztulása* jelentőségét abban látja, hogy „áthidalja azt a nagy űrt, mely Katona első drámái és Bánk bán közt szinte zavarba ejti a kutatót.” (KATONA 1907. XXIII., XXV.)

A *rózsza* szempontjából különösen jelentős az a kiadási terv, amelyet Bayer előtt Miletz János dolgozott ki, s részben meg is valósított. Ezt a történetet, valamint Katona kéziratának históriáját Joós Ferenc rekonstruálta (JOÓS 1958.) Erre nézve a továbbiakban az ő nyomvonalán haladunk. Katona kéziratok hagyatéka (a hagyaték értékét fel nem ismerő, s azt részben megsemmisíteni hagyó) Katona Sándortól, a szerző öccsétől 1853-ban Miletzhez került, aki a nála lévő kéziratokat elrendezve (a III. füzetbe helyezve *A rózsza vagy is a tapasztalatlan légy a pókok között* című vígjáték kéziratát) 1884. október 23-án a Magyar Tudományos Akadémiához fordult a hagyaték kiadásának, valamint a kéziratok átengedésének szándékával. Fraknoi Vilmos főtítkár már az október 27-i ülés napirendjére tűzte Miletz javaslatát, amely az Irodalomtörténeti Bizottság elé került. Gyulai Pál 1885. február 13-i keltezéssel fogalmazta meg véleményét Miletz tervéről. Jelentésének két legfőbb megállapítása számunkra a következő. 1. „A munkának irodalomtörténeti szempontból legbecselesebb része a III-ik szakasz, amely Katonának két, eddig csak nevéről ismert színművét tartalmazza 'A rózsza vagy a tapasztalatlan légy a pókok között' és „A tündér alma vagy Nadir és Nadine” címűeket s egy kritikai dolgozata töredékét Kisfaludy Károly *Ilkájáról*. E művek nem jeles művek ugyan, de igen értékes adatokat szolgáltatnak a költő fejlődésére, és jellemére.” 2. „Véleményem röviden az – írja –, hogy Miletz úr munkája ilyen alakban ki nem adható.” Javasolja a kéziratok és oklevelek Miletz által készített kommentárjainak, valamint a szerinte lényeges új adatokat nem tartalmazó életrajznak az elhagyását, s akkor talán megvalósítható a publikáció. Miletz nem tudta, s igen különös, hogy még Gyulai sem, hogy a *Nadir és Nadine* nem Katona műve, szerzője Ernyi Mihály. E drámaszöveg ismeretlen okokból került Katona kéziratok közé. Az újabb kutatások fényében még nagyobb hiba, hogy Gyulai *A rózsá-t* nemcsak a szerzőség, hanem az értékelés tekintetében is egy kalap alá veszi Ernyi tündérvígjátékával. Miletz október 29-én még egyszer Fraknoihoz fordult kiadási terve ügyében, majd pozitív választ nem nyervén maga vállalkozott anyaga kiadására. Lankadatlan igyekezte eredményeként 1886-ban napvilágot látott a Katona-filológia felbecsülhetetlen értékű darabja: *Katona József családja, élete és ismeretlen munkái*. Ismerteti Miletz János tanár. Kiadja Hornyánszky Viktor akadémiai könyvkereskedő. 1898-ban a budapesti Erzsébet körúti antikvárium közleményben tudatta a Hazánkban, hogy Katona-kéziratok kerültek birtokába (köztük *A rózsza* és a *Jeruzsálem pusztulása* fogalmazványának kézírata). Ezeket Kecskemét városa megvásárolta. Miletz kiadványának jelentőségét a kéziratok további sorsának ismeretében mérhetjük fel igazán. 1944 októberében a városi levéltárból a Koháryszentlőrincen lévő polgármesteri vadászlak pincéjébe menekítették a hagyatékot, ahol a háborús események következtében minden elpusztult. Csak azok a kéziratok maradtak meg, amelyeket Garzó József levéltáros az ismételt felszólítás ellenére visszatartott. Neki köszönhetjük, hogy a *Jeruzsálem pusztulása*

fogalmazványát tartalmazó kéziratos füzet megmaradt. A rózsza kézirata is elpusztult, a vígjátékot Miletz János kötetéből ismerhetjük. A *Jeruzsálem pusztulása* verses kidolgozásának töredéke is elpusztult, de, mint fentebb már említettük, a Miletz-féle gyűjteményből kiadta Hajnóczy Iván *Katona József Kecskeméten* című dolgozatában (Kecskemét, 'Petőfi' Könyvnyomda és Könyvkötészet nyomása, 1926. 10-26.)

Waldapfel József kutatásai az 1930-as években megalapozták Katona József műveinek, köztük a korai drámák kritikai kiadását, az erre vonatkozó igényt monográfiájában meg is fogalmazta: „Legsúlyosabb tartozásunk Katona iránt összes munkáinak kritikai kiadása. A buzgó Abafi gyarló kísérlete is több mint 60 éve történt, úgyszólván a Katona-filológia kezdete előtt”. (WALDAPFEL 1942. 195.) Ezzel egy időben a kecskeméti Katona József Társaság javaslattal fordult az Irodalomtörténeti Bizottsághoz: „Katona Józsefnek, egyik legnagyobb költőnknek művei teljes kiadásban még nem jelentek meg. Ezért indítványozzuk, hogy mostanában elmúlt 150 éves születése évfordulója alkalmából az Akadémia adja ki „Katona József összes irodalmi műveit”. Irodalmi műveit mondjuk; mert egyéb munkái filológus kiadásban nem foglalhatnak helyet.” A tervezet a korai drámákat keletkezési sorrendjükben kívánta a kötetben elhelyezni. Az 1942. január 21-én kelt beadványra a Bizottság nevében Kéky Lajos válaszolt: anyagi nehézségekre hivatkozva a terv megvalósítását a (bizonytalan) jövőre utalta. A beadványt, illetve annak sorsát levéltári kutatások alapján Orosz László ismertette az általa tervezett kritikai kiadás előmunkálatai során. (OROSZ László: *Bevezetés Katona József összes művei kritikai kiadásának jegyzeteihez*. Kecskemét, é. n. Kézirat. A szerző bocsátotta rendelkezésemre.)

Mielőtt Orosz László tervezetének részleges realizálódásáról szólnánk, arról a kutatóról kell szót ejtenünk, akinek munkássága a korai drámák ügyében – Waldapfel József mellett – a kritikai kiadás legfontosabb előzménye: ez Solt Andor. Három fontos szövegkiadás fűződik a nevéhez. A *Katona József válogatott művei* című kötet a Magyar Klasszikusok sorozatban látott napvilágot: Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1953. Válogatta Molnár Miklós, a jegyzeteket írta Solt Andor. A korai drámákról így fogalmaz Molnár a kötet *Bevezetés* című szövegében: „az itt közölt Katona-színművek közt sincs egy sem, amely a *Bánk bán*-hoz fogható. De okulást, nem egyszer gyönyörködést nyújtanak az olvasónak. S ami a legfontosabb: nélkülük a *Bánk bán* íróját igazán megismerni, mélyen megérteni s híven követni nem lehet.” Ezek a szavak, melyek szerint a korai drámák – részértékeik mellett – pusztán a főmű felé vezető út állomásaiként érdemelnek figyelmet, visszafordulást jelentenek Waldapfel tanulmányainak szemléletéhez képest, aki közleményeiben fontos lépéseket tett az „egyműves szerző” képzetének lebontása érdekében. A kötet egyébként a kétrészes *Ziská*-t, a *Jeruzsálem pusztulása*-t és a *Rózsá*-t foglalta megában, és a jegyzetekben közölte a *Jeruzsálem*-dráma verses kidolgozásának részletét. Tévesen helyezte el a *Ziska*-korpusz *Olvasó* című függelékiszövegét. A kötet *Jegyzetek* című szövegében Solt Andor megjelöli a közölt korai drámák alapszövegeit (a *Ziska* id. Katona által készített másolatát, a *Jeruzsálem*-dráma cenzori példányát, a *Rózsza* esetében pedig Bayer kiadását. Nem filológus kiadásról lévén szó, a helyesírást modernizálták, ám, mint Solt hangsúlyozza – ellentétben a legtöbb eddigi kiadással – „tisztelőben tartottuk Katona műveinek egyéni és régies nyelvi sajátosságait”. (KATONA 1953. 354.) A későbbiek szempontjából különösen fontos a *Jeruzsálem pusztulása*-hoz fűzött jegyzet. „A Miletz-gyűjteményben őrzött első fogalmazvány számos törlése, javítása és a hozzá készült jegyzetek azt mutatják, hogy Katona nagy elmélyedéssel dolgozott ezen a darabján. Hogy a *Bánk bán* előtt készült művei közül ezt tartotta a legtöbbre, az is igazolja, hogy egy ma már meg nem határozható időpontban – talán a *Bánk bán* második változatának elkészítésével egyidejűleg s ugyancsak Bárány Boldizsár tanácsainak figyelembevételével – hozzáfogott átdolgozásához. A ránk maradt, jambusokban írt töredékek (Berenice – Titus – Florus és Berenice – Josephus jelenete az I. felvonásban, Mária jelenete fiacskájával a II. felvonásban és Berenice teljesen új monológja, amellyel a III.

felvonás kezdődött volna) arra vallanak, hogy Katona nem pusztán formai, hanem lényegbevágó változtatásokra gondolt. Fejlettebb ízlésének és művészebb drámai látásmódjának megfelelően világosabbá, következetesebbé akarta tenni a jellemeket s ezzel együtt elmélyültebbé a tragikus összeütközést.” (KATONA 1953. 362.) Solt Andor mutatott rá először a kiadástörténet során arra a textológiai tényre, hogy a *Jeruzsálem pusztulása* keletkezében lévő szöveg, s a kecskeméti fogalmazványra való utalással és a verses kidolgozás töredéke szerkezeti rendjének ismertetésével, valamint szemelvényének a jegyzetekben való közlésével a szöveg dinamikus alakulását példázta is. Ez a kiadvány előzményül szolgált Solt Andornak a korai drámák publikációja szempontjából legfontosabb munkájához, s ez a nem filológiai kiadás keretei között teljesnek tekinthető életmű sajtó alárendezése: *Katona József összes művei*. I-II. Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1959. (Magyar Parnasszus) Az eredeti drámák csoportjában – a *Bánk bán*-on kívül – az *Aubigny Clementia* (e dráma tipológiai elhelyezése fontos jelzés a továbbiakra nézve), a két *Ziska*, *A rózsza* és a *Jeruzsálem pusztulása* szerepel. A regénydramatizálások, átdolgozások csoportjában pedig *A borzasztó torony*, a *Monostori Veronka*, *A Luca széke* és (ez is megszívlelendő döntés) az *István*. A második kötet a két drámafordítást közli (*A Mombelli grófok*-at és a *Jolántá*-t, valamint a *Jeruzsálem pusztulása* verses kidolgozásának töredékét. Az egy dráma = egy szöveg elve alapján – szerzői autográf nem lévén – a sajtó alá rendező négy dráma (a *Ziska*-dilogia, a *Jeruzsálem pusztulása*, *A borzasztó torony* és a *Monostori Veronka*) esetében az idősebb Katona másolatait (a *Jeruzsálem*-dráma cenzori példánya jegyzeteiben erre a kérdésre még ki fogunk térni), a fordítások, valamint az *Aubigny Clementia* és az *István* esetében a leghitelesebbnek tekintett sugókönyvet vette alapul. A *Luca széke* közlése során pedig, Abafi és Bayer szövegválasztásától eltérően (akik az 1841-ből származó másolatot választották alapszövegül) Solt az 1922-ből származó, Udvarhelyi Miklóshoz köthető sugópéldány szövegét vette alapul. Solt edíciója nem kritikai kiadásként készült (noha annak legfontosabb előzménye), így a helyesírás modernizálása a kortárs olvasókhoz kívánta közelíteni a műveket. A kiadványt értékelő recenziójában Orosz László helyeslően nyugtázza, hogy a *Ziska* elé ebben a kiadásban végre odakerült a Schulztól fordított, Husz Jánosról szóló értekezés, és az *Olvasó* című előszó is a megfelelő helyen található. Felveti, hogy a drámák három csoportját (eredetiek, átdolgozások, fordítások) akár egymás után is lehetett volna közölni, negyedikként hozzájuk rendelve a *Jeruzsálem*-dráma verses töredékét. A kritikus szerint a jegyzetek túlságosan takarékosak, ami a sorozat jellegéből következik ugyan, de nem szolgálja eléggé az olvasóközönség tájékozódását. Orosz László a Solt-féle edíció fő érdemét abban látja, hogy Katona „valamennyi ismeretes művét” tartalmazza, a források közül a leghitelesebbnek vélhetőket vette alapul, és kiküszöbölte a korábbi kiadások hibáit. (OROSZ 1961. 233-237.)

A válogatott művek újabb kiadása a Magyar Remekírók sorozatban látott napvilágot: *Katona József és Madách Imre válogatott művei*. Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1974. Katona József műveit Solt Andor válogatta és gondozta, ő írta a jegyzeteket is. A kötet a *Bánk bán*-t, s a főmű mellett legtöbbet játszott művét, a *Luca széke*-t, valamint – s ez az öt színdarabból álló válogatás a Solt Andor által mértékadóan kialakított Katona-féle drámakánont rögzíti – a *Ziská*-t, *A rózsá*-t és a *Jeruzsálem pusztulásá*-t foglalja magában. Solt *A rózsza* jelentőségét azzal is kiemeli, hogy az *Utószó*-ban Katonát „tragédia- és vígjátékíró”-nak nevezi. A kötet a prózai szövegek helyesírását modernizálta, de nem változtatta meg a szerzőre jellemző egyéni nyelvi sajátosságokat.

Solt Andor 1978-ban bekövetkezett halála után A Magyar Dráma Gyöngyszemei sorozatban megjelent kötetben – *Katona József válogatott drámái*. Bp., Unikornis Kiadó, 1998. – Orosz László végezte el a válogatás és a szöveggondozás munkáját. „E kötet szeretné felhívni a figyelmet Katona Bánk bán előtti legjobb drámáira” – írta az *Utószó*-ban a sajtó alá rendező. Ez a szándék leginkább azért fontos és időszerű, mert a *Bánk bán*-nak ekkor már

csaknem száz kiadása jelent meg, Katona összkiadás viszont csak kétszer, (1880–1881, 1959) látott napvilágot, és korai drámákat is tartalmazó válogatás csupán háromszor (1907-ben, 1953-ban és 1974-ben) jutott el az olvasókhoz, a legutóbbi tehát immár negyedszázada ez új kötet megjelenése előtt. (KATONA 1998. 424.) A kötet, meghagyván a szerző nyelvi sajátosságainak jellemzőit, s modernizálva a helyesírást, a Soltnál kialakult drámakánont követi: a *Bánk bán* mellett *A Luca széke*, a *Ziska*, a *Jeruzsálem pusztulása* és *A rózsza* került a válogatásba. Orosz László ekkor már a teljes Katona-életmű kritikai kiadásán dolgozott. Ennek eredményeként 1983-ban megjelent a *Bánk bán* kritikai kiadása, amelyet, ugyancsak az ő sajtó alá rendezésében a *Versek, tanulmányok, egyéb írások* című kötet követett 2001-ben, és Katona József *Történelmi művei* 2005-ben. Orosz László – munkatársaival: Bognár Andrással és Oltványi Ambrussal – a korai drámák kritikai kiadását is tervezte –, ez a munka azonban nem jutott túl a szövegek egy részének összegyűjtésénél. Orosz László a kiadás tervét is elkészítette *Tervezet a Katona kritikai kiadás 1-3. kötetére* címmel (1971. október 22-i dátummal), ezt a kéziratot, valamint *Bevezetés Katona József összes művei kritikai kiadásának jegyzeteihez* című dolgozatának kéziratát – átadván a feladat elvégzésének feladatát – rendelkezésemre bocsátotta. Azonban az elmúlt időszak Katona-filológiájának fejleményei, valamint a filológia és a textológia elméleti gazdagodása és szempontrendszerének bővülése – így a szövegfogalom átalakulása és a genetikus textológia fellépése – arra kényszerített, hogy Orosz László szempontjait figyelembe véve a korai drámák kritikai kiadása új alapokra helyezve jöjjön létre, és a munka a szövegek összegyűjtésétől újrakezdve valósuljon meg.

2. A korai drámák kritikai kiadásának elvrendszere

„Te vedd is ez’ **első szülöttemet el!**” Ezekkel a szavakkal fordult Katona József Kecskemét „nemes Fő-Bírája”, és Tanácsához”, nekik ajánlva a *Bánk-bán* 1821-es dátummal Trattner János Tamás kiadójánál megjelent edícióját. Első szülöttjének nevezi művét, holott akkor már tucatnyi drámát írt, nyilván azért fogalmazott így, mert a *Bánk-bán* színművei közül elsőként jelenik meg nyomtatásban, a szerző vele lép először az irodalmi nyilvánosság elé. (A *Bánk-bán* címleírásánál az első kiadás írásmódjához ragaszkodunk.) A színházi nyilvánosságban ekkor már több korai drámája ismert volt. Kisfaludy Károly mellett ő volt a korabeli színpadon legtöbbet játszott magyar szerző. (MÁLYUSZNÉ 1970, KERÉNYI 1992.) A korai drámák a színház, a második pesti magyar társulat számára, főként a Rondella színpadára képzelve készültek, a növekvő irodalmi igénynek a színdarabokhoz csatolt függeléksszövegekből kiolvasható jeleivel, de színházi természetüket megőrizve. (A *Bánk-bán*-t sem csak drámaként, papíron olvasható szöveggént, hanem színdarabként, színpadra képzelt, teátrális minőségű alkotásként is kell olvasni, sőt, elsősorban ez utóbbi minőség felől mutatkoznak meg sajátos értékei.)

A korai drámaszövegek színpadi funkciójából következik a korpusz textológiai szituációja. Színjátékszöveggént működtek, másolatok – sugópéldányok, cenzori engedélyeztetés számára készült egyedi példányok – formájában rögzítették szövegeiket, illetve a szövegek változatait, a drámák szerzői autográf kéziratok nem maradtak ránk. Néhány szöveg a második pesti társulat feloszlása, 1815 után különböző vándortársulatokhoz került, és az adott társulat lehetőségeihez, szándékaihoz igazították. A korai drámák textológiai szituációjának meghatározó sajátossága tehát a szerzői autográfok hiánya. Az egyetlen kivétel a *Jerú'sálem' Pusztulása* kecskeméti fogalmazványa, ez Katona kézírásában maradt ránk (szerencsés véletlenek eredményeként), amelytől jelentős mértékben eltér a cenzori példányként ránk maradt tisztázat. (A továbbiakban a címeket az eredeti kéziratnak megfelelően írjuk.) Az autográf kéziratok hiánya következtében nem rendelkezünk olyan szövegforrással, amely felruházható lenne a teljes auktoritás filológiai minőségével. Ebből a

helyzetből két szövegkritikai tanulság következik. Az egyetlen kéziratban hagyományozott művek esetében filológiai érvekkel kell az alapszöveg hitelessége mellett érvelni, ahogy erre nézve Waldapfel József, Solt Andor és Kerényi Ferenc már fontos megállapításokat fogalmazott meg. A több, egymástól többé-kevésbé eltérő másolatban hagyományozódott drámák esetében pedig egyfelől meg kell jelölni az elveszett szerzői autográfhoz – kronológiai szempontból, illetve a dokumentálható baráti, szakmai, színházi kötődések által – feltételezhetően legközelebb álló szöveget, mivel azonban ennek auktoritása nem teljes, egyszersmind fel kell lázadni az alapszöveg zsarnoksága ellen (Walter Wilson GREG: *The Rationale of Copy-Text*. In: Walter Wilson Greg: *Collected Papers*. Szerk. J. C. Maxwell, Oxford, 1966. 374-391.), szakítani kell az egy dráma = egy szöveg elvvel. Vagyis ez utóbb említett művek kritikai közlésekor a zárt, statikus szövegfelfogás helyett a nyitott, dinamikus szövegfelfogásból következő filológiai álláspontra kell helyezkedni. (MARTENS 1990.) Ez azt jelenti, hogy az adott drámát olyan műnek kell felfognunk, amely több szövegváltozatban, azok összességében létezik, hitelessége megoszlik, mint színdarab a különböző másolatokban szétszórva létezik. A művet tehát különböző szövegekben szétagolva, vagyis bizonyos szövegközöttségben célszerű szemlélnünk. (DÁVIDHÁZI Péter: *A hatalom szétesztása: (poszt)modernizáció a szövegkritikában*. Helikon, 1989. 3-4. 328-343.) szövegfogalmunkból adódik, hogy a több másolatban hagyományozódó színdarabok közlésekor az egy dráma = több szöveg álláspontjára helyezkedtünk. Az egyes variánsok kronológiai sora, éppen eltéréseik révén, fontos színháztörténeti tanulságokat is hordoz, ízléstörténeti változások jeleit tükrözi. Ilyen dráma A' *Lutza széke*, Katonának a *Bánk-bán* mellett legtöbbször játszott műve, amelynek öt szövege közül három a dráma konstituáló tényezőjének tekinthető, és az *Aubigny Clementia*, amelynek egyik változatán a *Hédervári Czeccilia* cím olvasható. A korai drámák korpuszában sajátos eset a *Jerú'sálem' Pusztulása*, amelynek három egymást követő szövege – a kecskeméti fogalmazvány, a cenzori példány és a verses átdolgozás töredékei – a művön folyamatosan dolgozó szerző dramaturgiai alakító munkáját tükrözi, vagyis ez a dráma keletkezőben lévő szöveg, az íródás alkotó folyamatában közlendő. (Louis HAY: *Az irodalom harmadik dimenziója (Jegyzetek egy critique génétique-hez)*. It 1984. 3. 607-626.)

Tipológiai szempontból – éles határok megvonása nélkül, a korabeli irodalmi és színházi gondolkodás hagyományait szem előtt tartva, ez utóbbi hagyománynak a kéziratokon és színlapokon olvasható jelzéseit figyelve – a korai drámák három típusát lehet megkülönböztetni. Az *első csoportot* a *drámafordítások* képezik: az 1811-ből származó A' *Mombelli Grófok* és a bizonyosan nem datálható *Jolánta a' Jerusálemi Királyné*. Ezek a szövegek is sajátos szövegközöttségben léteznek, a Hassaurecktól, illetve Zieglertől származó német eredeti, és a magyar szöveg viszonylatában. Ezt szem előtt tartva szükségesnek tekinthető mindkét szöveg közlése. Ez a megoldás Katona fordítói gyakorlatát is szemlélteti. A fordítások teljes szövegtörzsének problematikáját azonban egy újabb elméleti felvetéssel kell megközelítenünk. A drámaszövegeknek ugyanis három állandó összetevőjük van: a szereplők neveiből, szerzői instrukciókból és a szereplők dialógusaiból tevődnek össze. (BÉCSY 1984. 210-228.) Ehhez a három konstans tényezőhöz a szerzőhöz kapcsolható függelékszövegek – paratextusok – társulhatnak (cím, alcím, a dráma műfajára, felépítésére és a szereplőkre vonatkozó információk stb.), amelyek a befogadót motiváló, irányító aktusokként is értelmezhetők. (GENETTE 1992.) Ebből következően a kutatás során feltárt színlapok, amelyek tartalmazzák a magyar átültetések neveit, névváltozatait, néhány függelékszöveggel együtt, drámatöredéknek tekintendők, és szövegkritikai apparátusukkal együtt a fordítások kötetének részét képezik.

A színdarabok *második csoportját* – Solt Andor fogalomhasználatát követve – a *dramatizálások, átdolgozások* alkotják. Ezek pretextusa – jelen tudásunk szerint egy kivétellel – valamely epikus mű, elbeszélés vagy regény. Ilyen mindennek előtt A' *Borzasztó Torony* (1812) és a *Monostori Veron'ka* (1812). Valószínűleg A' *Lutza Széke* mögött is német

regényszöveg – Solt szerint valamely „rémregény” (KATONA 1974. 547.) – rejtőzik. Az *István* (1813) forrásszövege Girzik drámája volt, ezért „kakuktktojásnak” látszik ebben a csoportban, azonban az átültetés oly mértékben különbözik, szövegében és dramaturgiai felépítésében is, az előzménytől, hogy átdolgozásként kezelendő, sokkal inkább Katonáé, semmint Girziké. A’ *Lutza Széke* is „mozgolódik” ebben a csoportban, mert mint „szerencsés végű dráma” az életmű belső hálózatában a két évvel később keletkezett *A rózsza* felé látszik közeledni

A korai drámák korpuszának harmadik csoportját az *eredeti drámák* alkotják, ez a csoport látszik a legegységesebbnek. Az „eredeti” típusmegjelölés esetében – a dramaturgiai minőség mellett – a szövegek önjellemzését, valamint a korabeli irodalmi és színházi fogalomhálózatot vettük alapul. (DÖBRENTÉI [Gábor]: *Eredetiség ’s jutalomtétel*. Erdélyi Múzeum, Első füzet. Trattner János Tamás’ Nyomtató-műhelyében, 1814. 142-162., HORVÁTH János: *A magyar irodalom fejlődéstörténete*. Bp., Akadémiai Kiadó, 1976. 34-39., 253-336., FENYŐ István: *Az irodalom reszpublikájáért. Irodalomkritikai gondolkodásunk fejlődése 1817–1830*. Bp., Akadémiai Kiadó, 1976. 15-66., KERÉNYI 1981. 164-185.) Mindezek, tehát az esztétikai és a történeti-poétikai szempontok alapján a már említett *A rózsza* című vígjátékon kívül mindhárom történelmi dráma eredeti alkotásnak minősül. A több változatban létező Aubigny Clementia (1813), amely Kerényi szerint „Katona legbonyolultabb utóéletű darabja” (KERÉNYI 1992. 407.), és az egyetlen, igen megbízható másolatban ránk maradt *Ziska a Calice, a’ Táboriták Vezére* (1814) történelmi tárgyválasztásuk és dramaturgiai viszonyrendszerük felépítése okán egymás mellé állítható, habár szerzőjük rendkívül dinamikus alkotói fejlődésének nem ugyanazon fázisát képviselik, s nem is azonos dramaturgiai koncepciót hordoznak. A *Jerú’sálem Pusztulása* is történelmi dráma, amelynek az előző kettőhöz hasonlóan epikus, történelmi előzménye van, ám drámapoétikai minősége, történeti víziójának ereje és jellemrajzában gazdagsága miatt (NAGY 2012.) mégis külön kezelendő. Ez a dráma az a „hiányzó láncszem”, amely összeköti a korai drámákat a *Bánk-bán*-nal. Ezért kiemelendő a „futottak még” kategóriából, önálló kötetben történő publikálása látszik indokoltnak. Ez a publikációs gesztus erőteljes szakítást jelentene az „egyműves szerző”-vel kapcsolatos irodalomtörténeti képzetben megtestesülő, szerintünk téves, értékelési hagyománnyal. Mint keletkezőben lévő műnek, mindhárom változata közlendő. A kecskeméti fogalmazvány az egyetlen bizonyosan autográf szöveg a korai drámák világában, a cenzori példány a szerző közreműködését feltételező tisztázat, a veres töredékek pedig az ultima manus hordozói.

A kutatás jelenlegi álláspontja szerint a korai drámák kritikai kiadásának öt kötetben történő megvalósítása látszik az életmű belső rendjét, kronológiáját, értékviszonyait hitelesen tükröző, és szakmai érvekkel meggyőzően alátámasztható elképzelésnek. Megjegyzendő, hogy a kutatói munka időrendje szükségképpen eltér az életmű alakulásától, tehát a kötetek publikálásának sorrendjét a filológiai munka üteme határozza meg. A tervezett kötetek:

1. Drámafordítások. (A’ *Mombelli Grófok*, *Jolánta a’ Jerusálemi Királyné*, továbbá a színlapok alapján rekonstruálható töredékek: A’ *Szegény Lantos*, *Szomolenszky ostromlása*, *Az Üstökös Csillag*, *Medve Albert*, *A Bűn*. Jelen tudásunk szerint A’ *Pártosság’ Dühe* és *Az Atyai Átok’ szerentsétlen következése* kétes hitelű töredéknek minősül.) Sajtó alá rendező: Czibula Katalin és Horváth Károly

2. Dramatizálások, átdolgozások. (A’ *Borzasztó Torony*, *Monostori Veron’ka*, *István*.) Sajtó alá rendező: Demeter Júlia és Merényi Annamária.

3. A dramatizálásoktól az eredeti drámákhoz. (Három szerencsés végű dráma: A’ *Lutza Széke*, *Aubigny Clementia*, *A rózsza*.) Sajtó alá rendező: Demeter Júlia és Nagy Imre.

4. *Ziska a Calice, a’ Táboriták Vezére*. Sajtó alá rendező: Nagy Imre.

5. *Jerú’sálem’ Pusztulása*. Sajtó alá rendező: Nagy Imre.

A *Jerú'sálem' Pusztulása* elkészült kritikai kiadása után – a kutatási program remélhető folytatása során – évenként egy kötet megjelenése várható elkészülésük sorrendjében.

Végezetül elmondjuk, hogy a kritikai kiadások elkészítésekor, az újabb szövegkritikai fejlemények figyelembe vételével, alkalmazkodunk az *Irodalmi szövegek kritikai kiadásának szabályzata* című, Péter László által összeállított anyaghoz. (Bp. 1988.) A lehetőségek szerint alkalmazkodunk – az egyes tervezett kötetek szövegeinek sajátságait figyelembe véve – a Katona József kritikai kiadás három eddig megjelent kötetének textológiai jelöléseire is, s a szövegkritikai apparátus ott alkalmazott szempontjaihoz. A törléseket ékzárójellel (< >), bizonytalan olvasat esetében kiegészítő kérdőjelekkel (?< >?) jelöljük, a textológiai jegyzet részévé téve a törlés előtti és, ha szükséges, a törlés utáni szót, szavakat. A javításoknál egyaránt feltüntetjük a javított alakot és az előzményt, javításoknál és betoldásoknál textológiai jegyzetben közöljük a változtatás helyét, a sorok között vagy a margón történő elhelyezését és módját, ha szükséges, a javítás helyét kurziválással kiemeljük. A bonyolultabb szöveghelyeket kapcsos zárójelekkel és az írásfolyamatot jelző nyilakkal tesszük világosan érzékelhetővé {< > —> < >}. A sajtó alá rendező megjegyzéseit, magyarázatait szögletes zárójelpárral ([]) különítjük el a kéziratban lévő szövegtől. A lehetőségekhez mérten a ma már nem használatos betűket (ÿ) is reprodukáljuk. Ezt a vázolt jelölési rendszert az egyes művek sajátosságaihoz illeszkedve alkalmazzuk. A filológiai jegyzetek egyes fejezeteit a szöveghagyomány (kéziratok, kiadások), az ortográfia és a nyelvéllapot, a szerzői és a szereplői beszéd sajátosságai, a tárgy történet, a keletkezéstörténet, a forráskritika, valamint a befogadás-történet, az irodalmi és színházi utóélet ismeretanyagai alkotják. A filológiai apparátus fontos részét képezik – kivált a történelmi tárgyú drámák esetében – a szövegmagyarázatok. Ezeknél a mai tudáshorizontot is figyelembe vesszük. 1832 előtt készült művekről lévén szó, szigorúan betűhív közlést alkalmazunk, ritkán, csak a nyilvánvaló és értelemzavaró tollhibák esetében hajtunk végre emendációt, ennek okáról jegyzetben adván tájékoztatást. E téren tekintettel vagyunk a textológia újabb fejleményeire. (Karl Konrad POLHEIM: *A szöveghiba – fogalom és probléma*. Helikon, 1998. 4. 495-510.) Ám minthogy a drámában a szereplők beszélnek, nem a szerző, adott esetben egy betű- vagy szótévesztés is a szereplő lelkiállapotát kifejező jelentéssel ruházódhat fel, még ilyen esetben is kerüljük a szövegkritikai javítást, de minden döntésünkről, valamint a bizonytalan olvasatokról, illetve az olvasati lehetőségekről textológiai jegyzetekben tájékoztatjuk az olvasókat, indokolván, hogy a problematikus helyek tisztázási lehetőségei és a kétes olvasatok közül milyen alapon választottunk. A jegyzetekben jelöljük az idegen kezeztől, pl. a cenzoroktól származó, a színházi viszonyokat és a mondhatóság határait dokumentáló húzásokat, változtatásokat. A *Jerú'sálem' Pusztulása* kecskeméti fogalmazványának közlésekor, a lehetőségek szerint, figyelembe vesszük a kézirat (az egyetlen, bizonyosan a szerző kezétől származó autográf kézirat) külső jellemzőit is, a neveket, a szerzői utasítások és a dialógusok sajátos elhelyezését a szövegben. A többi színdarab esetében a neveket csupa nagybetűvel és külön sorba írjuk, és az instrukciókat zárójelben és kurziválva közöljük, de minden esetben kitérünk arra, hogy a címek, felvonások és jelenetek, a színi utasítások jelölése az alapszövegben milyen volt. A kéziratok nem tesznek világos különbséget az i-í, ö-ő, ü-ű ékezete, továbbá a kis és nagy kezdőbetűk között. Erre a sajtó alá rendező jegyzetben felhívja a figyelmet. A kéziratokban (nagyobb betűkkel, erősebb tollvonásokkal) kiemelt szövegrészeket a kurzivált instrukcióktól elkülönítő szándékkal, vastagított betűkkel jelöljük. A nyomtatásra kerülő szövegben jelöljük a levelek számozását a rectók és versók feltüntetésével, dialogizált sorokat ötösével számozzuk. Minderről bővebben az egyes drámákkal kapcsolatosan szólnunk.

Megjegyzendő továbbá, hogy a további kutatás esetleges fejleményei módosíthatják a kötetek beosztására és a kéziratok jegyzékére, textológiai értékére vonatkozó jelenlegi álláspontunkat. Ezt a lehetőséget az egyes kötetek sajtó alá rendezői fogják mérlegelni.

Bibliográfia:

- BÉCSY 1984. = BÉCSY Tamás: *A dráma lételméletéről (Művészetontológiai megközelítés)*. Bp., Akadémiai Kiadó, 1984. 159-228.
- CSÁSZÁR 1908. = CSÁSZÁR Elemér: *Katona József válogatott munkái*. EPhK 1908. 293-294.
- ERDÉLYI 1981. = ERDÉLYI János: *Filozófiai és esztétikai írások*. Sajtó alá rend. T. Erdélyi Ilona. Bp., Akadémiai Kiadó, 1981.
- ERDÉLYI 1986. = ERDÉLYI János: *Válogatott művei*. Sajtó alá rend. T. Erdélyi Ilona. Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1986.
- ERDÉLYI 2003. = ERDÉLYI János: *Irodalmi, színházi, közéleti írások és beszédek*. Sajtó alá rend. T. Erdélyi Ilona. Bp., Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, 2003.
- JOÓS 1958. = JOÓS Ferenc: *Katona József hátrahagyott kézíratainak históriája*. Kiskunság, 1988. 10-11. 29-36.
- KATONA 2001. = KATONA József: *Versek, tanulmányok, egyéb írások*. Kritikai Kiadás. Sajtó alá rend. Orosz László. Bp., Balassi Kiadó, 2001.
- KATONA 2005. = KATONA József: *Történelmi művei*. Kritikai Kiadás. Sajtó alá rend. Orosz László. Bp., Balassi Kiadó, 2005.
- KERÉNYI 1981. = KERÉNYI Ferenc: *A régi magyar színpadon. 1790–1849*. Bp., Magvető Könyvkiadó, 1981.
- KERÉNYI 1992. = KERÉNYI Ferenc: *Katona József a magyar színpadok műsorán (1811–1837)*. ItK 1992. 4. 399-413.
- K.Eml. = *Katona Emlékkönyv*. Szerk. Hajnóczy Iván. Kecskemét, Kecskeméti Katona József Kör, 1930.
- MARTENS 1990. = MARTENS, Gunter: *Mi az, hogy szöveg. (Szempontok a szövegfilológia kulcsfogalmának meghatározásához)*. Literatura, 1990. 239-260.
- MÁLYUSZNÉ 1870. = MÁLYUSZNÉ CSÁSZÁR Edit = *Katona színházi világa*. It 1970. 1. 74-90.
- OROSZ 1961. = OROSZ László: *Katona József összes művei*. ItK 1961. 2. 233-237.
- T. ERDÉLYI 1991. = T. ERDÉLYI Ilona: *Katona József műveinek első kiadási tervéről*. Forrás, 1991. 11. 59-65.
- WALDAPFEL 1942 = WALDAPFEL József: *Katona József*. Bp., Franklin Társulat, [1942].
- Megjegyzés: A tanulmány szövegében található, bibliográfiai leírással ellátott hivatkozások esetében ezeket a fentebbi bibliográfia már nem tartalmazza.

KATONA JÓZSEF KORAI (A *BÁNK BÁN* ELŐTTI) DRÁMÁINAK KÉZIRATAI

(A korai drámák kritikai kiadásának szövegkorpusza)

Katona József korai (a *Bánk bán* előtt írt) drámáinak kritikai kiadása című kutatási program (OTKA K 81.791) a korai drámák kritikai kiadásának előkészítését szolgálta. Az első feladat a kéziratok felkutatása és összegyűjtése volt, amit a szövegek kritikai vizsgálata követett. A filológiai *recensio* kiindulópontként a szakirodalom korábbi megállapításai szolgáltak. Ehhez képest azonban a szövegbázis jelentős mértékben bővült. A feltárt kéziratok kritikai vizsgálata, az *examinatio* szintén fontos új tanulságokkal járt. Minthogy a korai drámákat rögzítő Katona-kéziratok textológiai szituációját az a sajtos körülmény határozza meg, hogy egész bizonyossággal csupán egyetlen kéziratról állítható, hogy szerzői autográf, a zárt, statikus szöveg iránti vágyunk korlátait felismerve – a több másolatban történő hagyományozódás esetében – a nyitott, dinamikus szövegfelfogás álláspontjára helyezkedtünk. Kiválasztható ugyan az egyes drámák vonatkozásában az egymástól többé-kevésbé eltérő másolatok közül az a kézirat, amelyről jelen tudásunk szerint feltételezhető, hogy a legközelebb áll a szerző elveszett eredeti szövegéhez (jegyzékünk címmegjelölései is ehhez alkalmazkodtak), e másolat autentikus volta mégsem lehet teljes, nem ruházható fel a hiánytalan auktoritás bizonyosságával. Vagyis a két vagy több másolat által hordozott korai drámák – így *A' Lutza Széke* és az *Aubigny Clementia* – létmódját a szövegek közötti állapot határozza meg, aminek következtében ezeket a színműveket több szövegbe széttagolt állapotukban szükséges szemlélni, a *Jerú'sálem' Pusztulása* három szövege pedig keletkezési folyamatában megmutatkozó drámát vetít elénk. Nyitott, dinamikus szövegfelfogásunk következtében a két vagy több másolatban létező drámák (a fentebb említett három színmű) esetében a hitelesség különböző fokának jelzése mellett minden olyan szövegváltozatot teljes egészében közlünk, amely hordozza az elveszett eredeti filológiai jellemzőit, illetve a szöveg alakulása szempontjából fontos fejleménynek tekinthető. A részleteket itt mellőzve csupán annyit jegyzünk meg – s ez is nyitott szövegfelfogásunk mellet szóló érv lehet –, hogy a szöveg alakulása, módosulása, adott esetben egy-egy előadáshoz formálása a színházi ízlés változását dokumentálja. Egy-egy másolat ily módon színháztörténeti dokumentumként kezelhető. Az egyes drámák kritikai constitutióját a fentiek jegyében végeztük. Több drámaszövegünk van, mint ahány drámánk. A több szövegben hagyományozódó drámákat a másolatok összessége alkotja. Szövegfeltáró munkánk eredményeként a következő szövegek vizsgálatát végeztük el.

1. *A' Mombelli Grófok* vagy *Az Atya és az ő Gyermekei. Néző Játék 3 Felvonásban.*

Fordítás Franz Hassaureck *Der Vater und seine Kinder* című, franciából átültetett német szövegéből. Ennek eredetije azonban nem a magyar szakirodalomban szereplő Duval valamely munkája, hanem, mint a kutatás során tisztázódott, René-Charles Guilbert de Pixérécourt *Le Pélerin Blanc* (A fehér zarándok) című drámája. (HORVÁTH Károly: *A Mombelli ősforrása*. 2014. Kézirat, publikálás előtt.) Katona fordításának keletkezési ideje: 1811. A szöveg Balog István 1827. évi másolatában hagyományozódott. Sógópéldány. Lelőhelye: OSZK SzT. Az eredeti fehéren mintázott kék papírkötésű példány újabb félvásznon kötésben. Az eredeti papírkötésen könyvkötői vignettában és egy ferdén ráragasztott csonka cédulán a mű címe olvasható, utóbbi helyen rövidítve (*Mombelli grófok*). A címlapon két pecsét látható, az egyik elmosódott, a másik felirata: Pest Vármegye tulajdona. A kézirat 70 számozott levelet foglal magában, a számozás a rectók jobb felső sarkában kézzel írt számokkal. A kéziratot kötet mérete 24x19 cm. Jelzete: N. Sz. M. 14.

2. *Jolánta a' Jerusálemi Királyné. Szomorú Játék négy Felvonásban.* Fordítás Friedrich Wilhelm Ziegler-től (*Jolantha, Königin von Jerusalem* – Jolánta, Jeruzsálem Királynője). Keletkezési éve bizonytalan. A Katona-szakirodalom 1811-re datálja, ez azonban kétséges. Mivel a kézíraton a fordító megnevezése: „Katona József Országos Ügyész”, 1815 vége (Katona 1815. dec. 21-én tette le ügyészi esküjét) és 1820 között keletkezhetett. A címlapon olvasható bejegyzés szerint a kézirat „Udvarhelyi Miklósé”. A legvalószínűbb az, hogy még 1815 folyamán, nem sokkal az ügyészi cím elnyerése után s Udvarhelyi kecskeméti szereplése idején (1815 végétől 1816 áprilisáig) készült. Waldapfel feltevése szerint Udvarhelyi fordította újra a Ziegler-darabot a korábban, 1811-től játszott Murányi-féle fordítás helyett. (WALDAPFEL 1930. 349.) A címlapon pecsét, felirata: Nemzeti Színházi Könyvtár. A kézirat a címlap szerint (ez egy kolligátumra utal) 109, a drámaszöveg valójában 42 számozott levelet tartalmaz, a szöveg a 41 levél versóján ér véget, a 42 levél rectója már üres. A félvászon kötésű kézirat mérete 26x22 cm. Lelőhelye: OSZK SzT. Jelzete: N. Sz. I. 11/1. Ziegler művének Murányi Zsigmond által készített fordítása is ránk maradt. Lelőhelye: OSZK SzT, jelzete: N. Sz. I. 10.

Ezek a kéziratok egy nagyobb egységet alkotnak, mert e művek – jóllehet az életműnek valószínűleg nem ugyanazon évében, időszakaszában keletkeztek, s játéktípusuk is különböző – tipológiai szempontból mégis rokoníthatók: fordítások. A forrásszövegek és az átültetések viszonyának tisztázásához kiindulópontot a korábbi szakirodalom szolgáltat. (HEINRICH 1883. 938-941.) Mivel a drámaszövegeket a nevek, az instrukciók és a dialógusok hármas szövege alkotja (BÉCSY 1984. 159-228.), a fordítások teljesebb szövegkorpuszának problematikáját a színlapoknak a szövegvilágba való bevonásával kell kialakítani. Ezek a szereplők nevein kívül az elveszett kézíratra visszavezethető függelékszövegeket (címeket, alcímeket, a színdarab típusára, a játék helyére és idejére, valamint a szereplőkre vonatkozó megjegyzéseket) tartalmazznak, tehát a szöveg paratextusait hordozzák (GENETTE 1992.), ennek alapján drámatörödékeknek tekintendők. Ily módon kezelendők a kutatás során feltárt színlapok. Katona József mindaddig (hagyományos értelemben joggal) elveszettnek ítélte drámafordításai törödékként tehát mégis léteznek. A színlapokon megjelölt drámák, címeikkel, neveikkel, függelékszövegeikkel drámatörödékként – szövegkritikai apparátusukkal együtt – a fordítások korpuszához csatolandók. A színműtörödékként felfogott színlapok az egyes műveknek a rendelkezésünkre álló adatok szerinti első előadásainak sorrendjében – amely nem azonos a ránk maradt színlapokon feltüntetett előadások kronológiai rendjével – a következők. .

1. *A' Szegény Lantos. Vitézi Néző Játék 1 Felvonásban.* August Kotzebue *Der arme Minnesinger* című színdarabjának (1810) fordítása. Keletkezési ideje 1811. Első előadása: Pest, 1811. április 15. Legkorábbi színlapja: Pest, 1813. január 19. (OSZK SzT) (GYÖRGY 1983. 154., KERÉNYI 1992. 403.)
2. *Szmolenszk ostromlása.* Johanna Franul-Weisenthurn *Die Bestürmung von Smolensk* című drámájának (1809) fordítása. (CZIBULA 2015.) Keletkezési ideje: 1811. Első előadása és színlapja: Pest, 1811. november 24. (OSZK SzT) További színlapok: Kolozsvár, 1812. február 8., Kolozsvár 1812. április 7., Pest, 1813. augusztus 12., Miskolc, 1832. február 18. (OSZK SzT) (GYÖRGY 1983. 151-153., KERÉNYI 1992. 404.) A drámabeli „Urszkoff, Altiszt a' Kozákoknál” Katona egyik dokumentálható színészi szerepe. (KERÉNYI 1992. 400.)
3. *Az Űstökös Csillag, vagy: Ma süllyed el a Világ. Víg Játék 1 Felvonásban.* August Wilhelm Iffland *Der Komet, oder: Heute geht die Welt unter* című egyfelvonásos vígjátékának

- (1799) fordítása. Keletkezési ideje 1812. Első előadása és színlapja: Pest, 1812. április 17. További színlap: Pest, 1812. december 29. (OSZK SzT) (GYÖRGY 1983. 153., KERÉNYI 1992. 404.)
4. *Medve Albert, vagy: A' Veinzbergi Aszszonyok. Vitézi Játék 3 Felvonásban.* Alois Gleich *Albert, der Bär, oder: die Weiber von Weinsberg* című nézőjátékának (1806) fordítása. Keletkezési ideje: 1812. Első előadása és színlapja: Pest, 1812. augusztus 14. (OSZK SzT) További színlapok: Pest, 1813. február 7., Vác, 1829. december 20. (OSZK SzT) (GYÖRGY 1983. 154-156., KERÉNYI 1992. 404-405.)
 5. *A Bűn. Szomorú Játék öt Felvonásban.* Adolf Müllner *Die Schuld* (1812) című végzetdrámájának fordítása. Keletkezési ideje tisztázatlan. Első előadása: Székesfehérvár, 1819. március 22. (A *vétek* címen.) Legkorábbi színlapja: Pest, 1819. június 1. (OSZK SzT) (GYÖRGY 1983. 155-156., KERÉNYI 1992. 410.)
 6. *A Pártosság' Dűhe.* Friedrich Wilhelm Ziegler *Partei-Wuth, oder Die Macht des Glaubens* (1814) című öt felvonásos színművének fordítása. A darabnak három fordítása létezett, Katona, Komlóssy Ferenc és Lilien Antal tollából. A fordító megjelölése nélküli színpadi példányt Kassán másolták. Lelőhelye: OSZK SzT. Jelzete: N. Sz. P 12. Waldapfel a fordítójának Komlóssyt tekinti. (WALDAPFEL 1930. 349-350.) Bayer és Hajnóczy Katonát jelölte meg szerzőként. A fordításról és a fordító személyével kapcsolatos vitáról ld.: SOLT 1969.) A Katonát fordítóként megjelölő előadások: Kassa, 1835. december 3., Kassa, 1836. december 17. (KERÉNYI 1992. 410-412., KERÉNYI 2000. 3. 1210.) A kritikai feljegyzések a fordító, Katona megnevezésén kívül csak a fordítás címét adják, rövid függelékszöveggel. A fordító személyének bizonytalansága, meg nem jelölése esetén (akkor, ha az előadás más módon Katonával összefüggésbe hozható) a fellelhető színlap színműtöredékként a kétes hitelű szövegek közé sorolandó.
 7. *Az Atyai Átok' szerentsétlen következése. Szomorú Játék 3 Felvonásban.* Az 1828. november 22-i kolozsvári színlap szerint „Schröder után Fordította Titt Katona József Úr.” György szerint: „Schröder szerzőségét azonban nem sikerült bizonyítanunk, következésképp kétségesse válik Katona fordítói helyzete is.” (GYÖRGY 1983. 148.) Ebben az esetben e töredék szintén a kétes hitelű szövegek közé sorolandó.

A fellelhető drámaszövegek következő csoportját a hagyományosan dramatizálásoknak tekintett művek kéziratai alkotják. E szövegek meglehetősen bonyolult hálózatot alkotnak. A' *Borzasztó Torony* és a *Monostori Veron'ka* helyzete a csoporton belül viszonylag egyértelműnek tűnik. Megjelent a hálózatban a korábban fordításnak tekintett *István*, viszont kikerült belőle, és az eredeti drámák körébe helyeződött át az *Aubigny Clementia*. A' *Lutza Széke* pedig olyan szerencsés végű dráma, amelyet az egyik kézirat „Mulattságos Vig Játék”-nak nevez, ily módon – dramatizáló jellege mellett is – A *rózsa* című vígjátékkal kerülhet tipológiai viszonylatba.

1. *A' Borzasztó Torony. vagy is A gonosz Talált-gyermek.* Eredeti Néző Játék 5 Felvonásban. 1812-ben keletkezett, de csak 1814-ben mutatták be. A *Der böse Findling oder der Schauerthurm* című, 1798-ban névtelenül megjelent német regény dramatizálása. (WALDAPFEL 1931/a.) Id. Katona József másolatában hagyományozódott. Azon négy drámakézirat egyike, amelyet a szakirodalom egybehangzó megállapítása szerint az apa készített fia munkáiról. A másik háromtól eltérően ez nem került Pest megye tulajdonába. A címlapon két pecsét, feliratuk: Nemzeti Színházi Könyvtár. Ide csak később, valószínűleg 1845-ben került. (WALDAPFEL 1930. 342.) A kézirat 54 számozott levélből áll, félvászon kötésben. Mérete: 19,5x13 cm. Elöl középen címke a dráma rövidített címével (*A Borzasztó torony*) és a szerző megnevezésével, felette jelzés: 56. sz. Lelőhelye: OSZK SzT. Jelzete: N. Sz. B. 10. (KERÉNYI 1992. 405.)

2. *Monostori Veron'ka. vagy A' Hartz két ellenkező igaz Ügyért. Nemzeti Vitézi Szomorú Játék 5 Felvonásban.* Valószínűleg 1812-ben keletkezett. Veit Weber *Tugendspiegel*-ének (a *Sagen der Vorzeit* egyik darabjának) dramatizálása. (WALDAPFEL 1931/b.) Id. Katona József másolatában hagyományozódott. A címlapon két pecsét, felirataik: Pest Vármegye tulajdona, Nemzeti Színházi Könyvtár. A címlapon alul a következő szöveg van: Ketskemét Városából Idősb Katona. A címlapon alul dátum: 1818. Azon kéziratok egyike, amelyeket az apa kiadásra szánt, a szerző halála után 1833-ban a Trattner–Károli céghez kerültek, onnét Döbrenteihez, a pest megyei játékszín igazgatójához. (CSÁNYI 1840.) Toldy szerint 1857-ben már a Nemzeti Színház könyvtárában volt. (KERÉNYI 1932. 405-406.) A kézirat 50 számozott levélből áll. Az eredeti barna puha papírkötésű kötet újabb félvászon kötésben. Mérete: 19,5x12 cm. Lelőhelye: OSZK SzT. Jelzete: N. Sz. M. 15.
3. *A' Lutza Széke Karátson Étszakáján. Néző Játék 3 Fel Vonásban.* 1812-ben keletkezett, a szerző karácsonyra készítette a társulat számára, forrásszövege, pretextusa ismeretlen. A néphagyományhoz való viszonya folklorisztikai szempontból is tanulságossá teszi. (KARÁCSONY 1942., PÓR 1961.) A szakirodalom eddig a színmű három szövegéről tudott: a mű 1822-i és az 1841-i sűgőpéldányáról, valamint egy 1838-as másolatról. A szövegkritikai recensióval kapcsolatos kutatásaink során rábukkantunk egy negyedik, Kolozsvárott őrzött kéziraatra. Ezen kívül létezik egy századvégi, 1898-ból származó másolata is, amely részint a szövegalkulás irodalmi szempontjából, részint színháztörténeti vonatkozásai alapján tanulságos. Az alakuló szöveg a színházi ízlés változását dokumentálja. Ez a tapasztalat a szóban forgó drámaszövegen túl tágabb, az egész korpuszra vetíthető tanulsággal jár. A Katona-szövegek textológiai szituációjából, a szerzői autográf hiánya következtében, a dráma másolati szövegekben szétagolt létéből adódóan, e színmű esetében a kéziratok közül hármát (3. 1–3.) a drámaszöveg részének kell tekintenünk. Ez esetben a folyamatban lévő, alakulásban lévő szöveg irodalom-, színház- és ízléstörténeti szempontból is fontos információkat hordoz. *A' Lutza Széke* szövegei tehát a következők:
3. 1. *A' Lutza Széke Karátson Étszakáján. Néző Játék 3 Fel Vonásban.* 1822-ből származó sűgőpéldány, amely a címlapon olvasható jegyzés szerint Udvarhelyi Miklóse volt. A bal felső sarokban szám: 225. A címlapon olvasható a Miskolcon, 1822. január 19-én kelt cenzori engedély, mely szerint „Az első Jelenés kihagyása mellett meg engedtetik”. A kézirat 31 számozott levelet foglal magában, a lapokat 1-től 61-ig kézzel is megszámozták. Sűgőpéldányként és cenzori példányként is szolgált. Az függőlegesen félbeszakított előzéklapon a darab rövid címe olvasható: *Lutza Széke*. A sérült, puha papírkötésű példány újabb félvászon kötésben, mérete 23x18,5 cm. Lelőhelye: OSZK SzT. Jelzete: N. Sz. L. 12/1.
3. 2. *Lucza széke. Dráma 3 felvon[ásban].* 1841-ből származó sűgőpéldány. A drámaszöveg után, a 34. (számozatlan) levél rectóján olvasható bejegyzés szerint a Nemzeti Színház 1841. március 3-i előadás sűgőkönyvéül készült. A címlapon olvasható feljegyzés szerint Fánccsy Lajos ez év január 30-án küldte cenzori vizsgálatra. Ugyancsak a címlapon olvasható, hogy Gróf Pongrácz János helytartói tanácsos február 23-án engedélyezte az előadást „a' Kitörülteknek el-hagyása mellett”. A dráma felépítése ugyanaz, mint az előbbi szövegben, de a dialógusok bőbeszédűbbek, s a húzások következtében az előadás távolabb állhatott az Udvarhelyi-féle másolattól, mint maga a kézirat. A címlapon lévő pecsét felirata: Nemzeti Színházi Könyvtár. A kézirat 33 számozott levélből áll. Az eredeti puha papírkötésű kötet újabb félvászon kötésben. A barna papírkötésű kötet külső címlapján eredeti könyvkötői vignettában: „225. Lucza széke. Dráma 3 felvon. Katona Józseftől.” Itt is a Nemzeti Színház Könyvtárának pecsétje látható. A kéziratos kötet mérete: 26x21 cm. Lelőhelye: OSZK SzT. Jelzete: N. Sz. L. 12.

3. 3. *Lucza Széke Karátson' Éjtzakáján. Eredeti Mulattságos Vig Játék 3 felvon[ásban].* A kéziraton olvasható dátum: 1838. A címlapon a szerző megnevezése: „Katona József a „Bánk bán” írója.” Mivel a *Bánk bán* 1833-tól része ugyan a színházi nyilvánosságnak, de a Nemzeti Színház műsorára csak 1839-ben került, első sikeres előadására pedig csak hat év után, 1845-ben került sor, a rá való hivatkozás a kéziratot vagy az 1839-es előadással hozza összefüggésbe, vagy ennél későbbi időre helyezi. A cím felett a Nemzeti Múzeum Könyvtárának pecsétje. A címlap jobb alsó sarkában ez a szöveg olvasható: „Leirta Gönczy Sz. Sámuel 1838. Martius 27-én.” (Minden bizonnyal azonos Gönczy Soma színésszel, aki 1870-ben halt meg.) Felette: Futó János-é m[anu] pr[opria]. Ez a bejegyzés az 1850-es évekre vonatkozatható (Futó János színész az 1850-es években kisebb vándortársulatok igazgatója volt, egy feljegyzés szerint 1856-ban mutatta be a színművet). A címlap jobb felső sarkában a cím rövidítve: Lucza. Az előzéklapon bejegyzés: Qu. Hung. 1870. A kézirat 26 számozott levelet tartalmaz. Mérete 24x20,5 cm. Lelőhelye: OSZK SzT. Jelzete: M.M. 4863.
3. 4. *Lucza Széke vagy A lelkek karácsonyéjjelén. Színmű 3 szakaszban.* A címlapon látható a mai pecséten (Kolozsvári Magyar Színház könyvtára Sz./2.008. sz.) kívül a Kolozsvári Nemzeti Színház egy körpecsétje és két hosszú bélyegzője, valamint a Fehérváry Antal Kolozsvári Nemzeti Színház igazgatója szövegű pecsét található. A kézirat Fehérváry igazgatósága (1866–1871, 1874–1879) idején keletkezhetett. Kötése 1880-ban készült. A keménykötésű füzet 34 számozatlan levelet tartalmaz. Mérete 25,8x20, 6 cm. A szerkezet, jelenetezés az 1822-es és 1841-es cenzori engedélyű kéziratokkal egyezik, a szöveg azonban rövidebb.
3. 5.. *Lucza széke karácson éjjelén. vagy A' sirbolt titka. Eredeti színmű 3 felvonásban.* A címlapon a szerző megnevezése: „Irta Katona Jozsef , a' Bánk bán szerzője”. A címlapon fent kézzel írva: „Szuper Károly könyvtárból”. A három pecsét feliratai: Rákosi Jenő Népszínház, Evva Lajos Budapesten, Szuper Károly színigazgató. A három név segít a kézirat hozzávetőleges datálásában. Szuper Károly színész, színigazgató (1821–1892), Evva Lajos színigazgató (1851–1912), Rákosi Jenő pedig 1875-től 1881-ig volt a Népszínház igazgatója, utána Evva Lajos követte az igazgatói székben 1897-ig. Így a kézirat keletkezése a XIX. század utolsó harmadára tehető. Sógópéldány. 28 számozott levelet foglal magában. Mérete: 27,5x21,5 cm. Lelőhelye: OSZK SzT. Jelzete: M.M. 2584. (A jelzet címkéje alatt egy nagyobb számjegyekkel írt, részben eltakart szám, ami a kötet gerincén is olvasható: 156.:
4. *István A' Magyarok Első Királlya. Eredeti Vitézi Néző Játék 4 Fel Vonásban.* 1813-ban keletkezett, ugyanebben az évben mutatták be. Franz Xaver Girzik *Stephan der erste König der Ungarn* (István, Magyarország eklső királya) című, 1792-ben megjelent és bemutatott művének átdolgozása magyar színpadra. A címlapon olvasható függelékszöveg szerint a szerző által „szabadon készített”. Sógópéldány, amely a bemutató előadás sógókönyve is volt, tehát Katona eredeti kéziratáról másolták. (WALDAPFEL 1930. 347.) A címlapon pecsét, felirata: Nemzeti Színházi Könyvtár. Az előzéklap címkéjén a cím ebben az alakban szerepel: *István a' Magyarok első királya*, előtte szám: 178. A 31. lap rectóján Stipsics cenzor 1813. július 29-én kelt engedélye látható. A kézirat 31 számozott levelet tartalmaz, a rectók jobb felső sarkában kézzel is megszámozva 1-től 61-ig. A kéziratot kötet mérete 26,5x21cm. Félvászon kötésben. Lelőhely: OSZK SzT. Jelzete: N. Sz. I. 12.

Katona drámáinak harmadik csoportját az eredeti, vagy eredetinek tekinthető drámák alkotják. Eredetiségüket a dramaturgiai kvalitás mellett más szempontok is igazolják. Ilyen az eredetiség-fogalom korabeli értelmezésének kontextusa, valamint a drámák címe után olvasható függelékszövegek szerzői szándékot tükröző jelzése, amelyek a színjátéktípusok

vonatkozásában orientáló jellegűek, illetve fontossággal bír még a drámaszövegek felruházása az irodalmiság jegyeivel, olyan függelékszövegekkel, például jegyzetekkel, elő- és utószavakkal, amelyek a színházi nézők körénél tágabb befogadói réteghez szólnak. (Az irodalmi intézmény ekkor már határozottabban elhatárolta az eredetinek tartott műveket a nem eredetiektől, mint a színházi intézmény, az olvasóra vetett szerzői pillantás ezért lehet a típusok hálózatában irányt mutató szempont e vonatkozásban. Mindezek alapján Katona eredeti drámái a korai színművek korpuszában a következők:

1. *Aubigny Clementia vagy is A' Vallás miatt valo Zenebona Frantzia Országban 4ik Henrik alatt. Vitézi Darab 4 Szakaszban.* A dráma 1813-ban keletkezett. Forrása D'Ussieux *Décameron françois*-ának egyik elbeszélése (*Clémence d'Entraques ou le siège d'Aubigny*). (HEINRICH 1894.) Lehet, hogy Katona Voltaire *Henriade*-jének tanulságait is felhasználta. (WALDAPFEL 1942. 41-47.) Textológiai helyzetét tekintve az egyik legproblematisabb drámaszöveg a Katona-életműben. Két vagy három szöveg tartozik hozzá, attól függően, hogy a *Hédervári Cecilia* szerzőségét, továbbá másolati jellegét hogyan ítéljük meg.
 1. 1. *Aubigny Clementia vagy is A' Vallás miatt valo Zenebona Frantzia Országban 4ik Henrik alatt. Vitézi Darab 4 Szakaszban.* A címlapon a szerző megjelölése: „készítette Katona József Pesthen 3ik esztendőben Törvényt tanulván 1813.” Alatta a Nemzeti Színház Könyvtárának pecsétje. Cenzori példány. A cím fölött a kassai cenzor 1831. dec. 23-án kelt tilalma olvasható: „Ezen darabot elő adni nem szabad, mert szitkokkal tele vagyon. Istenről nagyon illetlenül szól, és régi vallásbéli villongásokat előhoz.” Az utolsó levél rectóján, a drámaszöveg befejeződése után bejegyzés olvasható, amely szerint a kézirat másolását 1816. április 20-án fejezték be Kecskeméten. A kéziratot maga a szerző bocsáthatta a másoló, Udvarhelyi Miklós rendelkezésére. A kék papírkötésen címerpajzs alakú mezőben a darab rövidített címe: *Aubigny Clementia*. Alatta a szerző megnevezése, a mező alsó, középen kihegyesedő részén elmosódott felirat: „a' kassai <Biblio> [alatta] TKE”. A kézirat 39 számozott levelet tartalmaz. Mérete: 24x20 cm. Lelőhelye: OSZK SzT. Jelzete: N. SZ. A. 11.
 1. 2. és 1. 3. *Aubigny Clementia vagyis a Vallás miatt való Zenebona Frantzia Országban 4ik Henrik alatt. Vitézi Darab 4 Szakaszban.* 1826-ban másolták Kolozsvárott az előbbiről. Az utolsó lapon, a dráma befejező jelenete alatt az olvasható: „Leirtam Kolosváratt. Bevégeztam 4ik Maii 826 esztendőben.” A másolat nagy valószínűséggel Udvarhelyi példányáról készült, aki 1821-től 1827-ig Kolozsvárott tartózkodott, s ahol a drámát 1825. december 17-én és 1827. január 2-án elő is adták. A címlapon, a fenti cím alatt egy másik cím olvasható: *Hédervári Cecilia A' Magyar Amazon vagyis A' Hédervár ostroma 3ik András alatt – 4 Felvonásban.* A két címet a lap közepén a *vagy* szó választja el. Az átdolgozás oka lehet egyrészt a cenzori tilalom, másrészt pedig az átdolgozó által a műben feltételezett, sikerrel kecsegtető dramaturgiai erények. Az átdolgozást az eredeti dráma szövegén végezték (áthúzásokkal, betoldásokkal, mellé és fölé írásokkal). A kézirat tehát egyszerre hordoz két szöveget oly módon, hogy a *Hédervári Cecilia* szövegén palimpszesztként áttűnik az *Aubigny Clementia*. Bekötéskor még egy levél került a szöveg elé, ezen az előzéklapon a darab új címe szerepel: *Hédervári Cecilia. A' Magyar Amazon*. Alatta a szerzőség szempontjából fontos függelékszöveg olvasható: „Aubigny Clementiából magyarosítva Katona Josef által. 1819be” Alatta pecsét, felirata: Pest Vármegye tulajdona. Ennek hátlapján a személyek magyarosított jegyzéke olvasható. Sógópéldány. Waldapfel az átdolgozóra vonatkozó utalást nem tartja hitelesnek, és szerinte a magyarosító tévesen olvasta 1819-nek az eredeti dráma keletkezési évét (1813), feltételezhetőnek véli Komlóssy átdolgozói szerepét. (WALDAPFEL 1930. 317-318.) Álláspontja mellett szól a magyarosítás és az *Aubigny*-másolat megjelölt keletkezési ideje közti eltérés. Mivel azonban az átdolgozás szövegének hordozója az *Aubigny Clementia* kézírata, a szerzőséggel

kapcsolatos helyzet lényegét tekintve nem változik. Az átdolgozás nem oly mértékű, hogy a szöveget el kellene távolítanunk Katonától. Kerényi szerint „nem zárható ki” az a megoldás sem, hogy maga Katona magyarította drámáját 1819-ben, aki Kisfaludy Károly sikerei hatására és a székesfehérvári társulat pesti jelenléte által ezzel kísérletet tett a színpadra kerülésre. (KERÉNYI 1992. 407-408.) Azt viszont látnunk kell, hogy Katona *Aubigny Clementia* című drámája keletkezéskor lévő szöveg. Az alakulás kezdőpontja az *Aubigny Clementia* 1813-ban, végpontja pedig a *Hédervári Cecilia* 1819-ben, illetve az *Aubigny Clementia – Hédervári Cecilia* 1826-ban. Ebben a textológiai szituációban a kritikai kiadásnak mindhárom szöveget tartalmaznia kell, tükrözve a második kézirat és a rajta elvégzett átdolgozás egybenlévőségét, palimpszeszt természetét. Ez a megoldás a szöveggenézis folyamatát fogja láthatóvá tenni, a szerzőség mérlegelésétől függően vagy az életművön belüli folyamatként, vagy a szerzőtől elváló utóélet függvényében. A kettős kézirat 29 számozott levelet tartalmaz kék papírkötésben. Mérete: 21x17,5 cm. Lelőhelye: OSZK SzT. Jelzete: N. SZ. H. 15

2. *Ziska a Calice, a' Táboriták Vezére*. A 6 szövegegységből álló korpusz címlapján a szerző megnevezése a keletkezés idejére vonatkozó utalással: „irta Katona József. Pesthen 3ik esztendőben Törvényt tanulván. 1813.” A szöveg a szerző édesapjának kézírásában hagyományozódott. „Kecskemét Városából idős Katona” – olvasható a címlap jobb alsó sarkában. A címlapon két pecsét, felirataik: Nemzeti Színházi Könyvtár, Pest Vármegye tulajdona. A kézirat 68 számozott levelet foglal magában (a rectók jobb felső sarkában a lapokat folyamatosan is számozva 135-ig). A szövegegységek rendje a következő:

a/ *Olvasó!* (Előszó az olvasó tájékoztatása céljából a tárgyválasztásról és annak dramaturgiai értelmezéséről.) 1. verso.

b/ *A' Huszsziták. Schulz után.* (Tanulmány a drámai cselekmény előzményeiről. Fordítás Leopold Friedrich Schulz *Interessante Erzählungen und Anekdoten aus der Geschichte des Oesterreichischen Kaiserstaates* című művének (Wien, 1808. Im Verlage bey Anton Doll). *Die Hussiten* című XXIV. fejezete alapján (Erstes Bändchen 120-140.). 2. recto–8. verso.

c/ *Elöl Járó Beszéd.* (Előszó a darabban szereplő nevekről, továbbá a szerző nyelvművelő szándékáról.) 9. recto–9. verso.

d/ *Ziska (Iső Darab) vagy is A Huszsziták első Pártütések Csehországban.* Eredeti Néző Játék 4 Felvonásban. (A drámai dilógia első része.) 10. recto–32. verso.

e/ *Ziska a' Táboriták' Vezére (mint Folytatása az Elöbbeninek).* Eredeti Néző Játék 4 Felvonásban. (A dilógia második része.) 33. recto–66. verso.

f/ *Toldalékotska* (Ez is az olvasó tájékoztatását szolgálja, a Ziska halála utáni eseményeket foglalja össze, tehát a dráma cselekményének lezárulása utáni történelmi anyagról ad tájékoztatást.) 67. recto–68. recto.

Katona ezen kívül szerzői jegyzetek formájában, ugyancsak az olvasónak szóló tájékoztatásokat ad a drámai cselekmény háttéréről, a történelmi összefüggésekről, valamint a drámai cselekmény és a történelmi történet viszonyáról. Ezeket a jegyzeteket a drámai cselekmény megfelelő helyein a lap aljára helyezi, és vízszintes vonallal választja el őket a dialógusoktól, ezzel is jelezve, hogy ezek függelékszövegek, nem a dramaturg, a drámaíró, hanem a történelmi tanulmányokat folytató szerző szövegei. Ezek is jelzik, hogy a szöveg az olvasónak (is) készült, miközben szerzője előadásra is szánta. Felruházta a (nyomtatott) irodalmiság kritériumaival. A kettős szerzői funkció a korpusz egészében, illetve a függelékszövegek információinak jelenléte (közvetlenül vagy közvetve) a dialogizált szövegben, továbbá a szereplők beszédébe helyezett, történelmi szövegekből vett idézetek különleges drámai szövegminőséget képeznek. A korai drámák közül e dráma utóélete az értelmezés gazdagodásáról és az értékelés pozitív irányú elmozdulásáról tanúskodik.

(NAGY 2012.) Az eredeti kemény barna papírkötésbe foglalt kézirat mérete 20x13 cm.
Lelőhelye: OSZK SzT. Jelzete: N. SZ. Z. 10.

3. *Jerú'sálem' Pusztulása*. Eredeti vitézi szomorújáték öt felvonásban. 1814-ben keletkezett. Három kézírata van, egy teljes, egy majdnem teljes és egy töredékes.
3. 1. *Jerú'sálem' Pusztulása. Eredeti Vitézi Szomorú Játék 5 Felvonásokban*. A címlapon a cím szövege alatt: „Flavius Josephus' akkoriban volt Galilaeai Igazgató' rég talált írásaiból szerzette Katona József H. J. 1814. Fent jobbra a Nemzeti Színházi Könyvtár elmosódott pecsétje. Lent balra pecsét: Pest Vármegye tulajdona. Jobbra lent a másolatnak – a szakirodalom egybehangzó megállapítása szerinti – készítőjének bejegyzése: „Ketskemét Városából Idösb Katona.” A kézirat 44 számozott levélből áll, a lapok a rectók jobb felső sarkában 1-től 87-ig is meg vannak számozva. A 44. levél rectóján a cenzor (Stipsics) 1814-i engedélye. Bizonyára tőle származnak a kézíraton megfigyelhető törlések és igazítások. Ebből Waldapfel arra következtet, hogy Döbrentei a kezébe került darabok közül ezt műsorra tűzette, s a szereplők megszámozása az előadás előkészítésére is utalhat. (WALDAPFEL 1930. 347.) Cenzori példány. Stipsics bejegyzése alatt egy másik cenzori bejegyzés olvasható 1833-ból: „Érdemesnek találám a játék szini előadásra. 1833. Bálinth Antal Piarista Szerzetbeli Pap.” Az eredeti színes, puha papírkötésű kötet újabb félvászon kötésben. A kézirat mérete: 19,5 x13 cm. Lelőhelye: OSZK Színháztörténeti Tár. Jelzete: N. Sz. I. 14. Flaviushoz való viszonya jórészt tisztázott (WALDAPFEL 1929.)
3. 2. *Jerusálem Pusztulása. Eredeti Szomorú Játék 5 Felvonásban*. A másolatot a Bács-Kiskun Megyei Levéltárban XIV. 15. fondszám alatt őrzik. A kézzel összefűzött kézirat 88 számozott lapot tartalmaz a borító fedőlapjától a zárólapiig számozva 1-től 88-ig. Fogalmazvány. Hátral csonka, elveszett az ötödik felvonás utolsó jelenése, s az előző jelenés vége. Hajnóczy és Waldapfel megállapítása szerint autográf. (HAJNÓCZY 1930. 6., WALDAPFEL 1930. 351-353.), amit a kritikai kiadást előkészítő kutatás és szövegvizsgálat igazolt. A két szöveg viszonyát Waldapfel elemzi, kitérve a szerzőnek a szöveg alakulásában tükröződő dramaturgiai fejlődésre. Mindkét szöveg alapszövegnek tekintendő. A kecskeméti fogalmazvány becsét szerzői autográf természete adja, a cenzori példány pedig a szerzői szöveghez köthető teljes szövegű tisztázatot.
3. 3. [*Jeruzsálem pusztulása*] A dráma töredékes verses átdolgozása 1814–1815-ből. (Az Első felvonás 5-7. jelenéséből, a Második felvonás 8-9. jelenéséből, ez az egyik töredék-rész, a Harmadik felvonás első jelenéséből, ez a másik töredék-rész, ezek együttes terjedelme 16 lap.) Autográf kézírata a Bács-Kiskun Megyei Levéltárban volt. A Miletz féle gyűjtemény tartalmazta. (HAJNÓCZY 1930. 6.) Címét Hajnóczy szövegéből vettük. 1944 októberében a Katona-kéziratok egy része megsemmisült. (JOÓS 1958.) Ismereteink szerint a verses drámatöredéknek is ez lett a sorsa. Szerencsénkre Hajnóczy Iván a Miletz-gyűjtemény szövege alapján közölte. (HAJNÓCZY 1926. 10-26.) Jelen tudásunk szerint a Hajnóczy által közölt szöveg tekintendő alapszövegnek. A töredék értékét – az eredeti kézirat híján – még így is biztosítja két tényező: autográf kézirat alapján került közlésre, s a dráma szövegei közül ez a legkésőbbi szövegváltozat (az ultima manus) hordozója. Publikálása a kritikai kiadásban mellőzhetetlenül fontos, a főszöveggént közölt prózai szöveg (a cenzori példány) megfelelő helyeire beillesztve párhuzamos közlés formájában. A próza és a vers viszonya Katona drámai nyelvének alakulására nézve hordoz tanulságokat (JELENITS 1957.)
4. *A Rózsa vagyis: A tapasztalatlan légy a pókok között*. Eredeti vígjáték három felvonásban. Címlapja szerint: „Szerzette: ****” Katona József szerzősége bizonyos. 1815-ben keletkezhett. Kéziratát Miletz János találta meg 1853-ban más Katona-szövegekkel együtt, ezek 1898-ban a kecskeméti levéltárba kerültek. A vígjáték kézírata 1944-ben

megsemmisült. A mű mégis ránk maradt, mert Miletz 1886-ban, más addig ismeretlen Katona-munkákkal együtt, kiadta. (MILETZ 1886. 101-150.) Az ő szövege tekintendő alapszövegnek.

Bibliográfia:

- BÉCSY 1984. = BÉCSY Tamás: *A dráma lételméletéről (Művészetontológiai megközelítés)*. Bp., Akadémiai Kiadó, 1984. 159-228.
- CZIBULA 2015. = CZIBULA Katalin: *Szmolenszk ostromlása. Katona József fordítása egy osztrák színésznő nyomán. = Amicitia. Tanulmányok Tüskés Gábor 60. születésnapjára*. Szerk. Lengyel Réka. Bp., reciti, 2015. 467-478.
- CSÁNYI 1840. = CSÁNYI János: *Katona József*. Társalkodó 1840. 170-171. = *Katona Emlékkönyv*. Szerk. Hajnóczy Iván. Kecskemét, Kiadja a Katona József Kör, 1930. 19-23.
- GENETTE 1992. = Gérard GENETTE: *Paratexte. Das Buch vom Beiwerk des Buches*. Mit einem Vorwort von Harald Weinrich. Aus dem Französischen von Dieter Hornig. Frankfurt/New York, Campus Verlag, 1992.
- GYÖRGY 1983. = GYÖRGY Eszter: *Katona József művei a színpadon. 1811–1836. Színlapkatalógus*. Színháztudományi Szemle 11. Bp., 1983. 145-156.
- HAJNÓCZY 1926. = HAJNÓCZY Iván: *Katona József Kecskeméten*. Kecskemét, 1926.
- HAJNÓCZY 1930. = HAJNÓCZY Iván: *Katona-émlékek Kecskeméten. = Katona Emlékkönyv*. 5-7.
- HORVÁTH 2014. = Horváth Károly: *Katona József A' Mombelli Grófok* című drámafordításának ősforrása. Kézirat, publikálás előtt.
- HEINRICH 1883. = HEINRICH Gusztáv: *Gyulai Pál: Katona József és Bánk bánja*. EPhK 1883. 936-945.
- HEINRICH 1894. = HEINRICH Gusztáv: *Katona József Aubigny-drámája*. EPhK 1894. 481-490.
- JELENITS 1957. = JELENITS István: *Próza és vers Katona drámai nyelvében. (A „Jeruzsálem pusztulása” prózai és verses változatának összevetése alapján)* It 1957. 365-372.
- JOÓS 1958. = JOÓS Ferenc: *Katona József hátrahagyott kéziratainak története*. Kiskunság 1958. okt.-nov. 29-36.
- KARÁCSONY 1942. = Katona József: *Luca széke*. Bp., Exodus, 1942. KARÁCSONY Sándor *Katona* című bevezető tanulmányával (5-22.).
- KERÉNYI 1992. = KERÉNYI Ferenc: *Katona József a magyar színlapok műsorán (1811–1837)*. ItK 1992. 4. 399-413.
- KERÉNYI 2000. = *A magyar színikritika kezdetei 1790–1837*. 1-3. Sajtó alá rend. KERÉNYI Ferenc. Bp., Mundus Kiadó, 2000.
- MARTENS 1990. = MARTENS, Gunter: *Mi az, hogy szöveg? (Szempontok a szövegfilológia kulcsfogalmának meghatározásához)*. Literatura 1990. 239-260.
- MILETZ 1886. = MILETZ János: *Katona József családja, élete és ismeretlen munkái*. Bp. 1886.
- NAGY 2012. = NAGY Imre: *Katona József Ziska című drámájának befogadástörténete*. ItK 2012. 2. 167-188.
- PÓR 1961. = PÓR Anna: *Népies hagyományok Katona József „Luca széke”-ben*. PIM Évkönyv 1960/1961. 41-50.
- SOLT 1969. = Vörösmarty Mihály: *Dramaturgiai lapok*. Sajtó alá rend. SOLT Andor. Bp., Akadémiai Kiadó, 1969. 479-450.
- WALDAPFEL 1929. = Waldapfel József: *Jeruzsálem pusztulása*. ItK 1929. 301-327., 397-419.
- WALDAPFEL 1930. = WALDAPFEL József: *Katona drámái és kézirataik*. ItK 1930. 341-

353.

WALDAPFEL 1931/a. = WALDAPFEL József: *A borzasztó torony forrása*. ItK 1931 470-479.

WALDAPFEL 1931/b. = WALDAPFEL József: *Katona József és Veit Weber Tugendspiegele*. ItK 1931. 38-52., 166-178.

WALDAPFEL 1942. = WALDAPFEL József: *Katona József*. Bp., Franklin Társulat, [1942.]

FÜGGELÉK

Horváth Károly

Szövegbevitel:

I. nyomtatásból:

1) Stephann / der / Erste König der Hungarn. / Ein / Schauspiel in sechs Aufzügen / von / Xavier Girzick, / Mitglied der hochgräfllich-Unwerth'schen deutschen / Operngesellschaft in Ofen und Pest. / [Vignette] / – / Pest, / bei Johann Michael Landerer, Edlen in Füsikut. / 1792.

2) Der Vater / und / seine Kinder. / – / Ein Schauspiel / in drey Aufzügen. / Nach dem Französischen frei bearbeitet / von / Franz Hassaureck. / – / Paterna amor vincit omnia. / Ovid. Eleg. lib. I. 12. / – / Wien, 1807. / Auf Kosten und im Verlag bey Johann Baptist / Wallishauser.

3) Jolantha / Königin / von / Jerusalem. / – / Ein / Original Trauerspiel / in vier Akten. / – / von F. W. Ziegler. / – / – / 1810.

4) István, a magyarok első királya. Eredeti vitézi játék négy felvonásban (1813)., in Katona József: Összes művei. I–II. Budapest: Szépirodalmi, 1959. I., 881–935. o.

5) J. K. Hassaureck: A Mombelli grófok, vagy az atya és az ő gyermekei. Nézőjáték három felvonásban (1811)., in Katona József: Összes művei. I–II. Budapest: Szépirodalmi, 1959. II., 289–356. o.

6) Fr. W. Ziegler: Jolánta, a jeruzsálemi királyné. Szomorújáték négy felvonásban (1815)., in Katona József: Összes művei. I–II. Budapest: Szépirodalmi, 1959. II., 357–436. o.

7) Interessante / Erzählungen und Anekdoten / aus der / Geschichte / des Oesterreichischen Kaiserstaates. / – / Gesammelt / von / Leop. Friedr. Schulz / – / Erstes Bändchen. / – / Wien, 1808. / Im Verlage bey Anton Doll. / 120–189. o.

8) Die / Hussiten vor Naumburg / im Jahr 1432. / Ein / vaterländisches Schauspiel mit Chören / in fünf Acten. / Von / August von Kotzebue. / Leipzig, / bey Paul Gotthelf Kummer. / 1803. / 1–138. o.

II. kéziratból:

1) István / A' / Magyarok / 1^{so} Királya / Eredeti Vitézi Néző Játék / 4 Felvonásban / A' Magyar Nemzeti Játék Szinre / Szabadon Készítettett Katona József által / Pesten 1813^{dik} / Juliusban

2) A' / Mombelli Grófok / vagy / Az Atya és az ő Gyermekei / Néző Játék 3 Felvonásb[an] / Frantziából szabadon készítette Hassaureck / Magyarra fordította Ifjú Katona Josef / Paterna amor vincit omnia / Ovid: Eleg: lib. 1–12

3) Jolánta / a' / Jerusálemi Királyné / – / Szomorú Játék 4 Felvonásban. / Ziegler után fordította Katona József. / Országos Ügyész

Fordítás:

Interessante / Erzählungen und Anekdoten / aus der / Geschichte / des Oesterreichischen Kaiserstaates. / – / Gesammelt / von / Leop. Friedr. Schulz / – / Erstes Bändchen. / – / Wien, 1808. / Im Verlage bey Anton Doll. / 140–189. o.

2015-ben elvégzett munkák

1. Filológiai és tárgyi jegyzetek készítése

a) István, a magyarok első királya. Eredeti vitézi játék négy felvonásban (1813) című drámához

b) J. K. Hassaureck: A Mombelli grófok, vagy az atya és az ő gyermekei. Nézőjáték három felvonásban (1811) című drámafordításhoz

2. Az István-dráma kontextualizálásához kapcsolódó kutatások. Ezek kivált az eredeti (Girzick) történeti forrásaira, valamint az eredeti és az átdolgozás (Katona) analógnak tűnő politikai eszmetörténeti összefüggéseinek feltárására irányultak.

Merényi Annamária

1. év

Eredményesen vette fel a kapcsolatot Katona-kéziratok keresése ügyében a következő intézményekkel:

- ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR, SZÍNHÁZTÖRTÉNETI TÁR. A kutatást segítette: dr. Erdélyi Lujza és dr. Sirató Ildikó. A keresés itt nagy szép eredményeket hozott. Valamennyi szöveghez kapcsolódóan találtunk autográfot vagy másolatot:
A Mombelli grófok: sugópéldány
Jolánta: sugópéldány
István: sugópéldány, cenzúrapéldány
A borzasztó torony: idős Katona József másolata
Monostori Veronka: idős Katona József másolata
Luca széke: sugópéldány, cenzúrapéldány
Aubigny Clementia: cenzúrára adott autográf; *Hédervári Cecília* c-en egy átdolgozás: 1819-es sugópéldány
Rózsa: idős Katona József másolata
Ziska: idős Katona József másolata
Jeruzsálem pusztulása: idős Katona József másolata.
- KOLOZSVÁR: autográf, másolat, színlap, cenzúrára adott szövegek és sugópéldányok keresése. Jelenleg még csak felvettük a kapcsolatot az intézményekkel. Lucian Blaga Központi Egyetemi Könyvtár Kézirattára (Biblioteca Centrală Universitară "Lucian Blaga" Cluj-Napoca). A kutatást segítette: Tőkés Orsolya PhD-hallgató és Kolumbán Judit könyvtáros. A Kolozsvári Állami Magyar Színház Dokumentációs Tára (Arhiva Documentară a Teatrului Maghiar de Stat Cluj). A kutatást segítette: Tőkés Orsolya PhD-hallgató és Salat-Zakariás Erzsébet gyűjteménygondozó.
- POZSONY: autográf, másolat, színlap, cenzúrára adott szövegek és sugópéldányok keresése. Jelenleg még csak felvettük a kapcsolatot az intézményekkel. Egyetemi Könyvtár, Pozsony ([Univerzitná Knížnica v Bratislave](#)). A kutatást segítette: Dr. Mészáros Klára könyvtáros, Papp Zita könyvtáros. Pozsonyi Fővárosi Levéltár (Archív Hlavného Mesta Sr Bratislavy). A kutatást segítette: dr. Juraj Koday levéltáros
- MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA KÖNYVTÁRA, KÉZIRATTÁR ÉS RÉGI KÖNYVEK GYŰJTEMÉNYE. A kutatást segítette: Bakó Diána könyvtáros.

2. év

- elkészítette *A' Borzasztó Torony...* c. dráma gondozott szövegét.
- Eredményesen felvette a kapcsolatot Katona-kéziratok keresése ügyében a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltárával, Péterné Fehér Mária főlevéltáros segítségével kerültek elő új adatok.

3. év

- elkészítette a *Monostori Veronka. vagy A Hartz két ellenkező igaz Ügyért* c. dráma gondozott szövegét

4. év

- elkészítette a *Aubigny Clementia, vagy is A' Vallás miatt valo Zenebona Frantzia Országban 4^{dik} Henrik alatt ...* c. dráma gondozott szövegét.

Czibula Katalin

A projektbe 2014-ben kapcsolódott be.

2014

- *Jolánta a' Jerusálemi Királyné* c. drámához kapcsolódó szövegek átvétele, az Udvarhelyi-féle szöveg alapján az **alapszöveg elkészítése**
- Murányi Zsigmond szövegét a Nemzeti Színház Könyvtára őrizte, csakúgy, mint az Udvarhelyi-féle szövegváltozatot, és valamikor (pontosan meg nem határozható időben) a két példányt sugópéldányként kezelték, egy előadáshoz használták, így a két szöveget egységesítették. Ezért célszerűnek tűnt **a Murányi-szöveg teljes (nem kritikai) közlése**, mert több szöveghelye tanulságul, magyarázatul szolgál az Udvarhelyi-szöveg kiadásának megoldásaihoz, a két szöveg összehasonlítása tovább értelmezheti a Katona-drámát.

2015

- ez év májusában az Osztrák Magyar Akció Alapítvány támogatásával egy hónapot töltött Bécsben, ennek során sikerült **beazonosítani** azokat a drámaszövegeket ill. példányokat, amelyek a biztosan Katonához köthető **drámafordításoknak** (A bűn, Az üstökös csillag, A szegény lantos, Medve Albert, Szmolenszk ostromlása) **forrásául** szolgáltak, de amely drámákat csak töredékben, azaz színlapok alapján ismerünk.
- **Összegyűjtötte az adott források szakirodalmát, bécsi előadásai adatait ill. kialakított egy rendszert** e források kiadásunkban történő felhasználásról, amely a következő: a töredékek kiadásához tartozó jegyzetekben a források teljes szerkezetét és tartalmi hozzájuk, felvonásokra és jelenetekre bontva, valamint szemelvényként közlünk a szövegből egy jellegzetes részt, amely az adott dráma szövegvilágába enged betekintést. Elkészítette a drámák jegyzetapparátusa számára a forrásra vonatkozó tanulmányokat.
- A bécsi példányok számbavétele után **sajtó alá rendezte** Ziegler *Jolantha Königin in Jerusalem* c. drámáját, amely Katona fordításának forrása
- Összeállította Ziegler és a Jolantha-dráma német nyelvű szakirodalma alapján a **Jolánta jegyzetapparátusának forrásokra vonatkozó** részét.

A K 81791 sz. OTKA-projektbe 2014-ben kapcsolódott be.

1) A *Luca széke* megjelenésre kész:

A) A kutatás előtt a dráma három kéziratáról volt ismeret, az OSZK Színháztörténeti Tárában azonban egy negyedik is előkerült már a projekt kezdetén; feltárt továbbá egy ötödiket (Kolozsváron). Láthatóan mind az öt kézirat sűgópéldányként funkcionált, még hozzá többször és eltérő időkben; jóllehet eredetileg nem sűgópéldány céljára készülhetett az 1822-es és az 1838-as kézirat, utóbbit talán nem is használták sűgópéldányként. Áttanulmányozásuk alapján eldöntöttem, hogy 3 kézirat szövegét közöljük a kritikai kiadásban: az 1822-es és az 1841-es cenzori datálású, valamint az 1838-ban kelt szöveget. Ezek egyike sem a hagyományos értelemben vett „alapszöveg”, e dráma esetében ilyenről nem is beszélhetnénk. A legkorábbi, és Katonához (ha áttételesen is) a leginkább köthető, 1822-es kéziratot tekintjük – nevezzük így: – „első szöveg”-nek, de pusztán abban az értelemben, hogy a többi kézirat szövegbeli, szerkezeti stb. azonosságait illetve változtatásait ezen, időben legelsőhöz viszonyítva tárgyaljuk. Abban az értelemben azonban mindhárom közlendő szöveg „első szöveg”, hogy – a későbbiről származó, későbbi előadások próbafolyamait dokumentáló – húzásoktól, változtatásoktól eltekintünk a főszövegükben; így a húzások, változtatások minden olyan esetben a lapalji jegyzetekbe kerülnek, ahol az *utólagos* jelleget bizonyítani vagy feltételezni tudjuk; ezek az *utólagos* változtatások ugyanis fontos színháztörténeti, előadás-szempontú dokumentumok. Ugyanez okból mindig megjegyezzük a későbbi bejegyzések tintaszínét, írószerét, jellegét. Az 1841-es kézirat közlését egyrészt az indokolja, hogy Solt Andor 1959-es összkiadása előtt ebből közölték a dráma szövegét a kiadások; másrészt, ebben a szövegben is vannak húzások, változtatások melyek későbbi előadás(ok)hoz kapcsolódnak, ez utóbbi szempont tehát ugyancsak színháztörténeti. Az 1838-as szöveg mintegy harmadával rövidebb a többi négyénél, egy ismeretlen szerkesztő igencsak feszesre húzta. (Megkockáztatjuk a bizonyíthatatlan feltételezést, hogy esetleg maga Katona szerkeszthette; a feszesé tétel ugyanis erősen emlékeztet a *Bánk bán* szerkesztésére.)

B) Elkészült mindhárom közlendő kézirat betűhív kritikai átirata, a teljes textológiai (lapalji) jegyzetapparátussal.

C) Elkészült továbbá a teljes jegyzetanyag: a keletkezés-, az irodalmi és színházi recepciótörténet (a 19. századból 54 előadás, 1 pedig a 20-ból!), a források kérdésének tisztázása, a korabeli színjátéktípusok rendszerébe beillesztés, a dramaturgiai elemzés.

D) A forráskutatás alapján egyértelműen **eredeti** drámának tartjuk a *Luca székét*.

2) 2015-ben folytatásra átvette Merényi Annamáriától az alábbi drámák kritikai munkálatait:

Aubigny Clementia →→ *Hédervári Czecczilia*

Monostori Veron'ka

A borzasztó torony

- A) Ezek betűhív kritikai szövegét Merényi Annamáriától készen kapta; kiegészítette a textológiai jegyzetekkel.
- B) *A borzasztó torony* kéziratából hiányzó részt visszavezette az 1880–81-es kiadás szövegére (azt csak abból tudjuk közölni, mert Abafi/Aigner még a teljes szöveget olvasta).
- C) Elkészült a bibliográfia, ennek alapján elkészítette a jegyzetek alapos és bősséges vázlatát.
- D) Megkezdte a színházi recepciótörténet feldolgozását és a dramaturgiai elemzést.

Nagy Imre témavezető

(Ld. az évi beszámolókat)

1. „Katona József drámái” és „Textológia és kritikai kiadás” című műhelytanulmányaim alapján a munkacsoport tagjaival tisztáztam feladatunkat a jelenkor filológiai és szövegkritikai horizontján. A kutatócsoport tagjaival rendszeresen, évenként két alkalommal konzultáltunk, összehangoltuk munkánkat.
2. Összegyűjtöttem a szövegkorpusz kézirateit (OSZK SZt, BKML). Ezt a törzsanyagot munkatársaim kiegészítették.
3. Feltártam az elveszett(nek vélt) fordítások töredékeit. (OSZK)
4. Betűhív formában, textológiai jegyzetekkel és kommentárokkal, sajtó alá rendeztem az eredeti drámák kéziratosszövegeit Nevezetesen: *A Rózsa*, *Ziska a Calice a Táboriták vezére* (kettős dráma függelékszövegekkel), *Jerú'sálem' Pusztulása* (három kéziratosszöveg).
5. Kutatómunkát végeztem: Marosvásárhely: Teleki-Téka, Berlin (Nationalbibliothek), Prága (Klementinum), OSZMI, OSZK SZt, Kecskemét (BKML).
6. Elkészítettem a *Ziska* szövegkritikai apparátusát (a tárgytörténeti fejezet még kiegészítendő, a huszita téma igen szerteágazó).
7. Elkészítettem – ez a legfőbb eredmény – a *Jeruzsálem* dráma teljes, kiadásra kész kötetét: 3 drámaszöveg (az egyik teljesen ismeretlen) + a teljes szövegkritikai apparátus.
8. Elkészítettem a korai drámák kritikai sorozatának két bevezető tanulmányát: a kiadás elvrendszert és a teljes szövegkorpuszt tartalmazzák.
9. Kidolgoztam a tervezett 3 kötet helyett 5 kötetre nőtt korpusz kötetenkénti tagolásának elveit és módszerét.
10. 14 tanulmányom készült el a „futamidő” alatt, s jórészt meg is jelent már szakfolyóiratokban. Lásd Publikációs jegyzék. .